ئایین و توندوتیژی
چاوپێکەوتن لەگەڵ "د. عبدالکریم سروش"

لە ئینگلیزییەوە: د. هادی محمد

*حەز دەکەم یەکەم پرســـیارم لە بارەی ئەو قەیرانەوە بێت کە لە ئەنجامی بڵاوبوونەوەی کاریکاتێرە ناشـــیرینەکانی پێغەمبەری ئیســـلامەوە لە دانیمارک دروست بوو. لە بیرمە زیاتر لە شەش ساڵ لەمەوپێش، تۆ و د. ساموێل هنتنگتۆنم بینی (دانەری تێزی پێکدادانی شارســـتانیەتەکان) لە کۆبونەوەی روناکبیراندا لە نیقۆسیای پایتەختی قوبروس. لە کۆنفرانسەکەدا، جەنابت ڕەخنەی تیۆریای پێکدادانی شارســـتانیەتەکانت کرد. ئایا چەندان ســـاڵ دوای ئەوە، دەکرێت ئەو قەیرانە ببینین کە لە ئەنجامی بڵاوبونەوەی کاریکاتێرە قێزەونەکانی پێغەمبەری خواوە دروســـت بوو وەکو سەرەتایەک بۆ هاتنەدی تیۆریاکەی هنتنگتۆن یاخود دەکرێت هیوادارنبیت بەوەی کە دەتوانرێت تێگەیشتن و دیالۆگ هەبێت لە نێوان شارستانیەتی ڕۆژئاواو جیهانی ئیسلام؟

-هەروەکو ووتت، چەند ســـاڵێک لەمەوپێش، لە ســـەرەتاکانی سەرۆکایەتی محەمەد و خاتەمی دا، لە قوبروس کۆنفراســـێک ســـازکرا کە ژمارەیەک لێکۆڵەر و سیاســـەتمەداری ئێرانی و ساموێل هنتنگتۆن ئامادەبوون و منیش بەشداریم تیـــا کرد. بابەتی گـــەرم و جێی مشـــتومڕ بریتی بوو لە تیۆریـــای پێکدادانی شارستانیەتەکانی ســـاموێل هنتنگتون، ئەو کاتە و ئێستاشی لەگەڵدا بێت من دیدێکی ڕەخنەییم بۆی هەبوو.

دەکرێت ئەوەش بڵێم پێنج ساڵ لەمەوپێش واتە یانزدەی سێپتەمبەر کاتێک

هێرش کرایە سەر دوو تاوەری بازرگانی جیهانی، چەندین سمینار لە سەرتاسەری ئەمریکادا سازکران لەوانەش زانکۆی هارڤەرد و هنتنگتۆن وتارێکی پێشکەشکرد. لە هەندێک سمیناری تریشدا بەشداری کرد. بەڵام ئەوەی من تێبینیم کرد هنتنگتۆن نەیدەویست لەبارەی تیۆریای پێکدادانی شارستانییەتەکانەوە لە هیچ کام لە سمینارەکاندا قسە بکات یاخود ڕووداوە ترسناکەکە (هێرشەکە و بڵاوبونەوەی کاریکاتێرەکان) وەکو ڕاستێتی تیۆریاکەی بخاتە ڕوو. پێم وایە ئەگەر ئەو پرسیارەی لە منت کرد لە هنتنگتۆنت بکردایە، بە دڵنیاییەوە هێشتا وەڵامی نەدەدایتەوە ئاخۆ هێرش کردنە سەر کەسایەتی پێغەمبەر و ئەو کاردانەوانەی لە جیهانی ئیسلامدا دروستی کرد سەلماندنی ڕاستێتی تیۆریاکەیەتی یاخود نا.

بەڵام پێموایە تیۆریاکەی هنتنگتۆن لە یەکەم تێڕوانیندا لە دوو بەش پێکهاتووە . بەشێکی پەیوەندی بە زانست و لێکۆڵینەوەی دانیشتوانەوە هەیە . بەشی دووەمیشی کلتوری — چەمکییە . بەشی یەکەمی تیۆریاکەی پەیوەندی بەوەوە هەیە کە گەشە و زیادبوونی دانیشتوانی جیهانی ئیسلام جا ئەو کەمینانەبن کە لە وڵاتە ئەوروپییەکان یاخود وڵاتە یەکگرتووەکاندا دەژین یاخود ئەو موسڵمانانەی کە لە وڵاتە ئیسلامییەکاندا دەژین زۆر لە زیادبون و بەرزبونەوەدایە . هنتنگتۆن باوەڕی وایە کە ڕۆژێک دێت ئەم گەشە و زیادبوونە زۆرەی ڕێژەی موسڵمانان دەبێتە کێشەیەکی سیاسی و کلتوری و ئاسایشی وڵاتە ئەوروپییەکان و ڕۆژئاوا بە گشتی و ژمارەی موسڵمانان لە ڕۆژئاواییەکان زیاتر دەبێت.

بەڵام بەشی دووەمی تیۆریاکە گرنگترە و ئەو جەخت کردنەوەیە کە هنتنگتۆن دەیکات لەسەر تایبەتمەندییە کلتورییەکانی خۆرئاوا. باوەڕی وایە کە هەندێک چەمکی وەکو ئازادی و مافەکانی مرۆڤ و جیایی دین و دەوڵەت چەمکگەلێکی کلتوری خۆرئاواییین و هیچ پێگەیەکیان لە کلتوری ئیسلامیدا نییە . مەحاڵیشە تۆوی ئەم چەمکانە لە کێڵگەی فکری ئیسلامیدا چەکەرە بکات. ئەم چەمکانە لە بنەڕەتدا نامۆن و نامۆش دەبن بە کلتوری ئیسلامی. لێرەوە باوەڕی وایە ڕۆژێک دێت ئەم شارستانییەتانە ڕووبەڕوی یەک دەبنەوە..

بەدەر لە ڕاستبوون یاخود هەڵەبوونی دوو بەشەکەی ئەم تیۆریایە (پێم وایە بەشی دووەمی قسە زۆر هەڵدەگرێ)، ئەم تیۆریایە لە ناوکۆی (سیاق) زانستی و سیاسی و کۆمەڵناسیدا، دەکرێت لە هەمانکاتدا ڕاستبوونی خۆی بسەلمێنێ و ببێتە واقع و ڕێگریش بۆ خۆی دروست بکات و لە واقعدا دەرنەکەوێت.

ئەوەی لە کۆنفراسەکەی قوبروسدا وتم ئەوە بوو کە تیۆریاکەی هنتنگتۆن دەتوانێت ڕێگری بۆ خۆی دروست بکات لەو ڕووەوە کە کاتێک بوترێت و بخرێت ڕوو، ئەوانی دیکە دەتوانن ڕێگەی لێبگرن — هەروەکو پێشبینییەکەی مارکس لەبارەی سەرهەڵدانی سۆشیالیزم و دواجاریش کۆمونیزم لە ئەوروپا، دەشتوانێت خۆی بسەلمێنێت لەو ڕووەوەی کە هەندێک خەڵک دەشێت هەوڵ بدەن بۆ گەشەپێدانی و بیهێننە بەرهەم. لە ڕاستیدا، پاش بڵاوبونەوەی کاریکاتێرەکان، بینیم هەندێک نووسەر هەوڵدەدەن ئەوە نیشان بدەن کە جەنگی شارستانییەتەکان (نێوان ئیسلام و خۆرئاوا) دەستی پێکردووەو ئەمە نیشانەکانیەتی. بەڵام ئەوەی لە جیهانی ئیسلامدا بینیمان، بەتایبەتی ئەو کاردانەوانەی کە بە شێوازێکی مەدەنیانە ئەنجامدران نیشانی دا کە ئەم جەنگە توانای ڕێلێگیرانی

هەیە و قسەکردن لەبارەی پێکدادانێکی حەتمی شارستانییەتەکان مەحاڵە. جەنابیشتان دەزانن هیچ شتێک لە مێژوودا حەتمی نییە و تەنها دەتوانین لەبارەی ئەگەرەکانەوە قسە بکەین. ئەم گەرانەش دەکرێت بەهێزتر یاخود لاوازتر بێت. ئەم بەهێزی و لاوازییەش پشت دەبەستێت لەسەر چۆنیەتی مامەڵەکردنی هەڵسوڕاوان و پارتە سیاسییەکان لەگەڵ شتەکان و ئەو دۆخە مێژوویی و کۆمەڵایەتییانەی کە دەیدەنە پاڵ ڕووداوێک و ئەو چارەنووسەی کە بە تیۆرییایەک یاخود پێشبینییەکەوە دەیبەستنەوە.

*ڕێکین لەسەر ئەوەی ئەم کاریکاتێرانە شایانی بەرگری کردن نین بەڵام خۆت ئاگاداریت کە بوو بەهۆی وروژاندنی توڕەیی و ڕقی مێژوویی موسڵمانان لە بەرامبەر ئەنجامدەران و پشتیوانانی ئەم کردەوە قێزەونە و ئیدانەکراوە. جەنابتان بۆ چەندین ساڵ ڕەخنەگری ئەنجامدەران و تیۆرسێنەکانی توندوتیژی بوویت، ئایا دەکرێت ئەم پەرچەکردارەی موسڵمانانیش وەکو توندوتیژییەکی قێزەون و ئیدانەکراو تەماشا بکرێت؟ حەزیش دەکەم لێرەدا ئاماژە بەوە بکەم کە دوای بڵاوبونەوەی نوسراوێکی جەنابت بۆ ئیدانەکردنی بڵاوبونەوەی ئەم کاریکاتێرانە، هەندێک کەس دژی ئەم هەڵوێستەی تۆ بوون بەوەی تۆ ئەم پێکدادانە وەکو (ئاگری ئازادی لە بەرامبەر ئاگری جۆش)[٢] ناوەزەند کردووە لە کاتێکدا ئەم پێکدادانەی ئاگری ئازادی و ئاگری جۆشی ئاینی بیرۆکەیەکی هەڵبەستراوەو پێکدادانی ناو جۆشی ئایینی خۆیەتی و جۆشی ئایینیش ڕەوتی مێژووی خوێناوی کردووە، مێژوو لێوانلێوە لە جەنگە ئاینییەکان بەتایبەتیش جەنگە ناو ئاینییەکان و زۆرینەی جاریش موسڵمانان لەلایەن موسڵمانان خۆیانەوە لەناوبراون؟

-بەڵێ، ئەو وەڵامەم خوێندۆتەوە کە ئاماژەت پێکرد و شتی سەیرم تێدابینی. لەو نووسینەی لەبارەی کاریکاتێرەکانەوە نووسیومە وتومە ئێمە شایەتی پێکدادانی دوو لایەنی بنەڕەتخوازین (فەندەمێنتالیزم): بنەڕەتخوازی سیکولار و بنەڕەتخوازی دینی. ئەم دوولایەنە بنەڕەتخوازین ئەم کارەساتە نەخوازراوەیان دروست کردووە. بە دەربڕینێکی دیکە، لەلایەکەوە، هەندێک کەس سێکولاریزمیان کردە گۆچانێک و لەوانی دیکەیان داو ناوەڕۆکەکەیان (مافی مرۆڤ و ئازادی)یان بەکارهێنا وەکو بەهانەیەک بۆ هێرشکردنە سەر پیرۆزییەکانی ئەوانی دیکە و سوکایەتی پێکردنیان و بێزارکردنی ئەو ئیمانداره موسڵمانانەی کە خۆیان بۆ پێغەمبەرەکەیان تەرخان کردووە و ئەم کردەوانەش وەکو مافی خۆیان سەیر دەکەن. لەلایەکی دیکەوە، کاتێک موسڵمانان توڕەدەبن، هەندێک جاریش سنور ناناسن و هەڕەمەکییانە پەرچەکرداری نابەجێ دەنوێنن وەکو سوتاندنی باڵیۆزخانەکان کە کارێکی نەخوازراوە. بەش بەحاڵی خۆم ڕەخنەی ئەمەم کردووەو وتومە سێکولاریزم دین نییە. نەموتووە سێکولاریزم دینە، ئەگەر واشم بگوتایە، شتێکی خراپ نەدەبوو چونکە دەبووە هۆی پیرۆزبوونی سێکولاریزم! من وتومە هەندێک کەس سێکولاریزم کتومت بە هەمان ئەو شێوەیە بەکاردەهێنن کە هەندێک کەسی بنەڕەتخواز و دەمارگیری دینی ئایین بەکاردەهێنن، واتە سێکولاریزم وەکو گۆچانێک بەکاردەهێنن بۆ لێدانی ئەوانی دیکە و دەبێتە هۆی بەرهەم هێنانی دەمارگیری بەبێ ڕەچاوکردنی پێودانگە ئەخلاقییەکان. کاتێکیش ئاماژەم بە ئاگری ئازادی، یاخود «ئاگری جۆش» داوە، ئەگەر ڕەخنەگرەکەم بە ئاگاییەوە نووسینەکەی بخوێندایەتەوە، دەیبینی نیشانەی

فاریزەم لە دەوری وشەکانی «ئازادی» و «جۆش» داناوە، واتە ئەوان «بە ئازادی» و جۆش» ناوی دەبەن. لێرەوە، جۆشـێکی دینی خۆ وادەرخەر جۆشێکی ڕاسـتەقینە نییە، ئەم خراپ بەکارهێنانە سێکولارانەی ئازادیش وابەستەیەکی ڕاستەقینە نییە بۆ ئازادی. مەبەستی من ئەوە بووە کە هەندێک کەس «ئازادی ڕادەربڕین» خراپ بەکاردەهێنن بۆ جۆشـدانی ئەوانی دیکە. ئەمڕۆ، ئەگەر کەسـێک سوکایەتی بە باوکت بکات، قبوڵی ناکەیت و بە شتێکی دروستی نازانیت و وەکو دەرەنجامی ئازادی ڕادەربڕیـن تەماشـای ناکەیت. کەواتە چـۆن ڕەوایە هەندێک کەس بە مەبەسـتەوە بێت یاخود بێ مەبەست سووکایەتی بە باوکی مەعنەوی کۆمەڵێکی گەورەی مرۆڤەکان بکەن؟

ئەم ڕەخنەگرە سـێکولارەی من هەوڵیشیداوە ئەم هەلە بقۆزێتەوە بۆ ئەوەی ئایین بسڕێتەوە بەو بیانـووەی کە مێژوو پڕە لە جەنگە ئایینیەکان. نکوڵی لەمە ناکەم، بەڵام با بپرسـم: ئایا جەنگی جیهانـی یەکەم و دووەم جەنگگەلێکی دینی بوون یاخود سـێکولار کە هەموو جەنگەکانی دیکەی مێژووی شـاردەوەو پەنجا ملیون کوژراوی لێکەوتەوە؟؟ قسـەکردن بەم شێوازە بەرەو بنەڕەتخوازی سـیکولارمان دەبات کە ئاماژەم پێکرد. خاڵـی گرنگ لێرەدا ئەمەیە: ئەگەر ئەم Fundamentalism پرسیارەمان نەوەیەک پێش ئێستا بکردایە: ئەوا مارکسییەکان دەیانوت شتێک نییە بە ناوی جەنگە ئایینییەکانەوە لە مێژوودا، هەمووی ئەوەی هەبووە جەنگی چینەکانە!

هەموو ئەمانەشـی دەبنە هۆی وەسواسـکردنی خەڵکی و بە لاڕێیاندا دەبەن. ئێستا، با کەمێک سنوری گفتوگۆکەمان فراوان کەین و ئەو ڕەخنەیەی لە مندیان گرتووە تێیپەڕێنین. وەکو لە هەندێک نووسـینمدا وتوومە، پێموایە یەکێک لە کێشەکانی شارسـتانیەتی لیبراڵی ئەمڕۆ ئەوەیە بە وردی و قووڵـی «پەیوەندی مـاف — ئەخلاق» یان نەخوێندۆتەوەو نەیانپشـکنیوە. تەنانەت ئەگەر ئەو کارەشـیان کردبێت، هێشـتا بابەتەکە باش نەگوتراوەتەوەو لای خەڵکە گشـتییەکە بە نەزانراوی ماوەتەوە. ڕاسـتە ئێمە هەندێک مافمان (Rights) هەیە، بەڵام ئەخلاق Morality هەندێک سـنور و کۆتی لەسـەر مافەکانمان دانـاوە. واتە هەرچەندە مافی ئـازادی ڕادەربڕینم هەیە بەڵام لە ڕووی ئەخلاقییەوە مافی ئەوەم نییە دەسـتدرێژی یاخود سـوکایەتی بە خەڵکی بکـەم یاخود یارمەتی بڵاوبونەوەی پۆرنۆگرافی بدەم. پێموایە ئەم پێکدادانەی نێوان ماف و ئەخلاق لە ڕۆژئاوا چارەسـەر ناکرێت. ئێمە ئەمڕۆ شـایەتی ئەوەین کە ماف ئەوەندە پەرەی سـەندووە وەکو لافاوێکی لێهاتووە و هەندێک هەرێمی ناوچەی ئەخلاقی ڕامالێوە. ئەمەیە دەسـتدرێژی دەکاتە سـەر کەسانی دیکە و هەندێـک لە بەرژەوەنـدی مافدایە بەڵام بە زیانی ئەخلاق تەواو دەبێـت و ڕق و تووڕەیی و ناڕەزایی خەڵکـی بەخەبەر دێنێـت. پێموایە یەکێک لە گەورەترین پێویسـتییەکانی ئەمڕۆمان ڕێزگرتنە لە سنورەکانی ئەم دووانە و پاراستن و هێشتنەوەی هەریەکەیانە لە شوێنی خۆیان.

ڕەخنـەی مـن لە ڕۆژئاوا ئەوە نییە کە ئـەوان لیبراڵن، بەڵکو ئەوەیە کە ئـەوان لیبراڵی تەواو نیـن. ڕەخنەی من لێیـان ئەوە نییە ئەوان دیموکـرات نین، بەڵکو ئەوەیە ئـەوان تەواو دیموکرات نین. ڕەخنە و هەڵوێسـتی من لەم بابەتەدا جیاوازە لەو کەسـانەی ناو ئێران کە بڵاوبوونەوەی ئەم کاریکاتێرانەیان قۆسـتەوە بۆ هێرش کردنە سـەر لیبرالیزم و دیموکراسـی ڕۆژئاوایی. گومانیشـم نییە لەوەی شارسـتانیەتی رۆژئاوایی شـایانی ڕەخنەگرتنە و پێویستیشە ڕەخنە بکرێ. نابێت وا وێنابکەین بڵاوبونەوەی ئەم کاریکاتێرە قێزەونانە بەرهەم و دەسـتکەوتی دیموکراسی یاخود ئازادی

ڕادەربڕینی ڕۆژئاوایە. لە ڕاســتیدا، ئەمانە نمونەگەلێکی خراپ بەکارهێنانن کە دەبێت دەستنیشان بکرێن و ڕێیان لێبگیرێت.

*بەڵام، هەر لەبارەی بابەتی ڕەخنەکردنی توندوتیژی، حەزدەکەم بۆ ئەم پرسیارەم بگەڕێمەوە بۆ مەسەلە ناوخۆییەکانی ئێران. لە چاوپێکەوتنێکی تازەدا لەبارەی ڕەخنەکردنی توندوتیژی Violence و لایەنگرانــی توندوتیــژی لە ئێران، تۆ پێت وایە ئیشــە تیۆرییەکانی ئەحمــەد فەردید هاندەری توندوتیــژی بووە لە ئێران لە دوای شۆڕشــەوە. ئایا پێت وانییە ئەمــە کەمێک زیادەڕۆیی تێدایە؟ پاشــانیش بە چاوپۆشــیکردن لەوەی کە فەردید کێ بووەو چی ووتــووە، ناکرێت پێمان وابێت کە بیــرو هزر و کارەکانی هێندە کاریگەر بووە، وا تێبگەین بیرۆکەکانی هاندەری ئەو هەموو چالاکی و هەڵوێستە توندوتیژانە بووە کە هەندێک لە چینەکانی حکومەت ئەنجامیان داوە. لێرەوە، پێتوانییە زیادەڕۆییت کردووە لە پێگە و پەیکەری فەردیدا؟.

–خۆت دەزانیت، دوو مانگ لەمەوپێش، ئەم شــتانەم بۆ یەکەم جار لە چاوپێکەوتنێکدا لەبارەی فەردید و هاوڕێکانییەوە گوتووە. هەرچەندە ئەوان لە یادەوەری مندا نەماون و لە ماوەی ٢٧ ســاڵی پاش شۆڕشــی ئیسلامی ئێران هەرگیز نە قسەم لەبارەی ئەم شــتانەوە کردووەو نە نووسیویشمە. ئەمەش لەبەرئەوەی دەبینم ئێســتاکە هەندێک لەم بیرۆکانە وردە وردە کورســییەکانی دەسەڵات بە ڕەســمی دەگرنە دەست و سنوری دەســەڵات تێدەپەڕێنن بۆ بەرپاکردنی توندوتیژی. لەبەرئەوەشە هەوڵم داوە هەندێک لە ســەرچاوەکانی توندوتیژی لە کۆمەڵگادا ئاشــکرا بکەم، ئەگەر بە وریاییەوە تێبینی بکەیت، دەبینیت ئەوەی لەبارەی فەردیدەوە وتومە بەشــێکی زۆر کەمی ئەوەیە کە دەبوایە بگوترێــت. نیەتی من ئەوە نەبــووە زیادەڕۆیی بکەم لە گرنگی بیرۆکەکانــی فەردیدا. هەروەک لە چاوپێکەوتنەکەدا وتوومە بیرۆکەکانی گرنگ نین. لە ڕاســتیدا من فەردیدم وەکو کەســێک تەماشا کردووە و تەماشــای دەکەم کە زەینێکی شێواو و تەنانەت شێوازێکی شێواوتری دەربڕینی هەبووە. بەڵام گرنگی و دەســەڵاتی لە چوارچێوەیەکی ســنورداری خەڵکیدا بەدەســت هێناو وردە وردە ئەم چوارچێوە سنوردارە زیادی کردو تەنها بەناو – ڕۆشنبیرەکانی نەگرتەوە بەڵکو هەندێک لە قوتابیان و ئایەتوڵــڵا و بڵاوکراوەشــی گرتەوە وەکو ڕۆژنامەی «کەیهــان» و گۆڤاری «صورة» و «حەوزەی ئەندێشە» و «هونەری ئیسلامی».

ئێســتا ئێمە لە سەردەمێکدا دەژین لە چەند مانگی ڕابردوودا، زۆربەی ئەم کەسانە دەسەڵاتیان گرتۆتە دەســت و دیوارەکانی دەسەڵاتیشــیان تێپەڕاندووە. بە درێژی لەبارەی ئەم بابەتەوە قسەم کــردووە چونکــە دەمبینی هەندێک کەس، بە ئاگاییەوە یاخود بێ ئاگایی، ئاماژەیان بە ناڕاســتەی هەڵە دەکرد و هەموو شتێکیان دەگێڕایەوە بۆ کۆمەڵەی حوججەتییە. بێگومان خۆم بە داکۆکیکاری حوججەتییە نازانم. حوججەتیە کۆمەڵە کەســانێک بوون لە ڕاستیدا ئێستا نەماون و پوکاونەتەوە. کەسانێکیش کە من دەیانناسم و ئاشنام لەگەڵیاندا ئارەزووی چونە ناو کایەی سیاسییان نییە و لە بنەڕەتیشدا تیۆریای سیاسییان نییە. ئەوەی کە سەرۆک کۆماری ئێستا (ئەحمەدی نەژاد) بەردەوام باســی ئیمامی نادیار (ئیمامی دوانزەهەمی شــیعە) دەکات و پێیوایە گەڕانەوەی نزیکە و بنەمای هەندێک لە دۆخ و هەڵوێســتە سیاســییەکانی لەسەر ئەمەوە دادەڕێژێت، نابێت ئێمە بەوە چەواشە

بکات کە ئەندامانی حوججیەتیە دزەیان کردۆتە سیاســەتەوەو لە ڕێگەی ســەرۆک و ئەوانی دیکەوە قســەکانی خۆیان دەکەن. ویستوومە ســەرچاوە ڕاستەقینەکانی ئەم قسە و تیۆری و هەڵوێستانە ئاشــکرا بکەم. حوججەتیە هەر کەسێک بن و لە هەرچیەک پێکهاتبێت، لایەنگرانی توندوتیژی نین، بەڵام ئەوەی پەیوەندی بە فەردیدەوە هەبێت بابەتێکی جیاوازە.

دوێنێ ســەرنجم دا کۆمەڵێک خوێندکاری ســەر بە هێزی خۆبەخشی گاردی ئنقلابی لە یەکێک لە کۆبوونەوەکانیاندا وتیان دیموکراسی «بەرجەستەکردنی نەفسانیەتە» یاخود هەوەس پەرستی. ئەمانە قسەی حوججەتیەنین، قسەی ئەحمەد و فەردیدن. ئەم جۆرە قسانە بەکاردێن بۆ سوکایەتی پێکردن و تێکدانی هەموو ئەو دەستکەوتە باشانەی ڕۆژئاوا کە لە ڕاستیدا لەمڕۆدا ئێمە پێویستمان پێیانە لە کاتێکدا وڵاتەکەمان نوقمی توندوتیژییە.

ئەوان زاراوەگەلێکی وەکو نەفسانیەت Cornality، لووت بەرزی جیهانی، پەتای خۆرئاوایی بوون، ماســۆنیەت و بەرەڵڵایی یان بەکاردەهێنا بۆ ئەوەی بە ئاســانی و بەبــێ هیچ بەڵگە هێنانەوەیەک ئەندێشــە باشــەکانی ڕۆژئاوا پشــتگوێ بخەن و ئێمە لێیان بێ بەش بکەن، تاکە شتێکیشــە لە بەرامبــەر ئەمەدا خســتیانە ڕوو توندوتیژی بوو Violence. لەبەر ئەوەیە هێندەم جەخت لەســەر ئەم مەســەلەیە کردۆتەوە و هەوڵمداوە شوێنگەی تەواوی کێشــەکان نیشان بدەم. لە بیرتە ئەوەی قوتابییەکانی ئەو وەکو ڕەزا داوەری وتیان و چەند ساڵێک لەمەوپێش لە بەرنامەی «هویت»(٣)ی تەلەفزیۆنی کۆماری ئیسلامی، پەخشکرا، مەبەستەکانی لە خزمەتی لایەنێکدا بوو و هەڵکوتانە سەر لایەنێکی دیکە بوو.

ئەوەشــت لە بیرە چەند ســاڵێک لەمەوپێش چۆن یەکێک لە ئیمامەکانــی نوێژی هەینی تاران تا ئەمڕۆش لە پۆســتەکەیدا مــاوەو لە ژیانی درێژی بێ بەرهەمی خۆیدا کە خودا پێی بەخشــیوە هیچی نەکردووە جگە لە هێرش کردنە ســەر ئەوانی دیکە، لە نوێژێکی هەینیدا هەڵیکوتایە ســەر کتێبــی «کۆمەڵگای کــراوە»ی کارڵ پۆپەر بەبێ ئەوەی قەت لاپەڕەیەکــی لێخوێندبێتەوە. باوەڕم وایــە ئەمە بەرهەمی ئــەو پەیوەندییەیە کە هەمان ئەو پیاوانە لەگەڵ ئەم ئیمامی نوێژی هەینییەدا هەیانە و وورده وورده پەیوەندییەکەیان لە ڕێگەی ئەم ئیمامەوە گەیاندۆتە ڕوحانییەکانی تر و بەم شــێوەیە توانیویانە بیرۆکەکانیان بڵاوبکەنەوە بەشێوەیەکی گشتی، ئەوەی لە وڵاتی ئێمەدا لە دژی و نەفرەتکردنی ڕۆژئاواو شارستانیەتی ڕۆژئاوایی و دیموکراسی و مافەکانی مرۆڤ دەگوزەرێت کە لە شێوەی پاکەتێکی پڕ زاق و بریقدا دەخرێتە ڕوو، هەمووی بەرهەمی کارگەکەی هەمان ئەو پیاوانەن کە بە شــێوەیەک لە شــێوەکان پەیوەندییان بە ئەحمەد فەردیدەوە هەیە. ئەوەی جێی ســەرنجە، پــاش چاوپێکەوتنەکەم، دوو مانــگ لەمەوپێش، لەبارەی فەردیــد و ڕەزامەندییەکەی لە ئایەتوڵڵا خەڵخاڵییــەوە، نامەیەکی تورەئامێزم لە کوڕی خەڵخاڵییەوە پێگەیشــت، تیایدا هاتبوو کە ئاغای خەڵخاڵی چەندین دانیشــتنی لەگەڵ فەردیدا ئەنجامداوە. ئەمە جەخت کردنەوەیەکی دیکەی ئەوەیە کە من گووتومە لە بارەی ئەوەی هەموو هەڵوێســتە توندوتیژخوازەکانی فەقیهەکان تەنها لە فقهەوە سەرچاوەی نەگرتووە، بەڵکو فەلسەفەی ئەم فەیلەسوفە فاشستییانە ڕۆڵی خۆی هەبووە.

بێگومان، ڕەخنەکردنی ڕۆژئاوا بابەتێکی دیکەیە و بە هیچ شێوەیەک دژی نیم. هەروەکو پێشتر ووتم، فەیلەسوف هەن لە خۆرئاوا خۆیدا ڕەخنەی خۆرئاوا دەکەن. ئێمەش دەبێت هیچ شتێک بەبێ

پرسیارکردن قبوڵ نەکەین.

بەڵام هەڵوێستی توندوتیژانەی دژە ڕۆژئاواو بڵاوکردنەوەی ڕق و کینە دژی ڕۆژئاوا میراتێکی ناچیزی هەڵگرانی فکری فەردید بووە و هێشتاش خۆیان بە سەربازی ئەو سەربازگەیە دەزانن.

پێم وایە ناسینەوەو ناساندنی ئەم نەخۆشی و خەڵکە نەخۆشانە ئەرکی سەرشانمانە بە تایبەتی ئێستا بە چاوی خۆمان دەبینین هەندێکیان دەسەڵاتیان گرتۆتە دەست..

ئاگاداریشم ئەم جۆرە کەسانە نەک تەنها خۆیان نەخزاندۆتە کایەکانی چاپەمەنییەوە بەڵکو چوونەتە ناو ڕیزەکانی سوپاوە: لەوێ ئەندێشەکانیان بڵاودەکەنەوەو بەهۆیەوە زەینێکی شێواو و لاسەنگ بەرامبەر جیهانی دەرەوە تیاماندا دروست بووە. خراپترین ئەندێشەیەکیش دژە — یەهودییە. لە ڕاستیدا ئەمە دیاردەیەکی نامۆیە لە مێژووی وڵاتی ئێمەدا. هەرگیز دژە — یەهودی لای ئێمە مەسەلەیەک نەبووە و هەرگیزیش لەگەڵ جوولەکەکاندا کێشەمان نەبووە. لە دەرەوەی وڵات کاتێک قسە بۆ هاوکاران و لێکۆڵەرانی ڕۆژئاوایی دەکەم و ئەوانیش پرسیارم لێدەکەن. کاتێک پێیان دەڵێم جوولەکەکان لە وڵاتی ئێمەدا لە پەرلەماندا نوێنەریان هەیە، هەموویان تووشی سەرسوڕمان دەبن چونکە ئەوان وە دەزانن کە ئێرانییەکان بەکۆڵەمست لەسەرسەری جوولەکەکان ئامادەن و هەڵکوتنە سەریان و لە وڵات دەریان پەڕێنن. بۆیان ڕوون دەکەمەوە کە دۆخەکە بەو شێوەیە نییە. نە ئایین و نە مرۆڤایەتی ڕێگامان نادات بە کردنی کارەکانی لەو جۆرە. خۆشبەختانە ئەو جولەکانەی کە هێشتا لە ئێراندا ماون وەکو هەموو ئەوانی دیکە سود لەو وڵاتە دەبەن. لە وڵاتێکی لەو شێوەیەدا کە هەرگیز کێشەی لەگەڵ جولەکە و یەهوودیەتدا نەبووە و مێژوویەکی باش و ڕابردوویەکی پاکی هەیە لە ڕزگارکردنی جوولەکەکان لە نەهامەتی و ئەمەش مایەی شانازییە بۆ ئێران. هەندێک کەس هەن دوژمنایەتی لە بەرامبەر جولەکەکاندا فێری منداڵان و قوتابیانی فەلسەفەی ئەم وڵاتە دەکەن و فەیلەسوفان لەسەر بنەمای ئەوە هەڵدەسەنگێنن ئاخۆ جولەکەبوون یاخود نا، ئەمەش هەمووی لەبەرئەوەی کە کۆمەڵێک ئەندێشەی هەڵە لەم یاخود لەو بیریارە ئەڵمانییە فێربوون یاخود لەبەرئەوەی لە کەشێکی تایبەتی ژەهراوی لە ئەڵمانیا لە کاتێک لە کاتەکاندا ژیاون.

ئەمە یەکێک لە ناخۆشترین ئەو شتانەیە کە ئەنجامدەدرێن و ئێستاش لە وڵاتی ئێمەدا ئەنجام دەدرێن. تەنانەت وا دەزانم کە توندترین ووتارە داخهێنەرەکانی سەرۆک کۆمار لە بارەی لەناوبردنی ئسرائیلەوە تا ڕادەیەک لەم ئەندێشانەوە سەرچاوەی گرتووە. باوەڕم وایە کە ئێستا ئەم جۆرە بیرکردنەوەیە ئەم ڕەهەندانەی وەرگرتووە، زیادەڕۆیش نییە بۆ ئێمە ئاماژە بە سەرچاوەکانی ئەم ئەندێشانە بکەین و کارێکی زۆر بکەین بۆ پڕکردنەوەی ئەو بیرە کە جگە لە مارودوپشک هیچی دیکەی تێدا نییە، ئەو کاتە دەتوانین کەشێکی تەندروستترمان هەبێت.

ماوەیەک لەمەوپێش لە ئێران فیلمی «ڕزگاری» Salvation نیشاندرا، لە فیلمەکەدا، گەنجێکی ڕیش پان لە شێوەی فەیلەسوفێکی بەختەوەردا دەیوویست کۆمەڵگە لە ناپاکی پاک بکاتەوە. شێوازی کارکردنیشی دوورخستنەوە و کوشتنی خەڵکی بوو. لە شوێنی خوێندنی گەنجەکەدا، وێنەیەکی هایدگەر بە دیوارەکەدا هەڵواسرابوو و کتێبێکیش لەسەر فەلسەفەی هایدگەر لە دەستیدا بوو. پێم وایە ئەم فلمسازە زیرەکە ئاماژە بە خاڵێکی هەستیار و سەرچاوەی ڤایرۆسەکە دەکات. منیش پێمگوت «ئافەرین». «خوێندنەوەیەکی فاشستییانەی ئایین»، باشترین ناونیشانە بدرێتە

پاڵ قوتابخانە فکریە نەخۆشـــهێنەکەی فەردید کە بەداخەوە هەندێک لە ڕوحانیەکانیشـــی کردۆتە قوربانی.

*بەڵام، پاش هەڵوێســـتە تازەکانت و ڕەخنەکردنی ئەو توندوتیژییـــەی لە دیدەکانی فەردیدەوە دروست دەبێت، سایتێکی ئێرانی بانگەشەی کرد کە «ئەم کەسەی ئێستا بۆتە ڕەخنەگری ڕادیکالیزم و توندوتیژی، لە ســـاڵانی ســـەرەتای شۆڕشدا، حەزی لەم شـــێوازەی خۆی نەبووە»، بەشێوەیەکی سەرەکیش ئاماژە بە بوونی تۆ دەکەن لە بارەگاکانی شۆڕشی فەرهەنگیدا لەو ساڵانەدا کە زانکۆکان داخرابـــوون و شۆڕشـــی فەرهەنگی بـــووە هۆی پاکتاوکـــردن و وەدەرنانی زۆرێک لە پرۆفیســـۆر و قوتابیان؟

-ئەمـــە چیرۆکێکی کۆنە، چەندین جار ووتویانـــە و چەندین جار منیش وەڵامم داونەتەوە. ئەوەی لێرەدا ســـەیرە ئەوەیە کە نەک تەنها نەیارەکانم یاخود نەیارەکانی کۆماری ئیســـلامی ئەمە دەڵێن و بەمـــە تۆمەتبـــارم دەکەن. بەڵکو چەندیـــن جاریش ئەمە دووبارە کراوەتـــەوە لەناو وڵاتدا لەلایەن هەندێک بەرپرســـی باڵای دەوڵەتەوەو ئەو کەسانەوە کە شـــاگردی ئەو فەیلەسوفەن ناوەکەی هێنرا، بێگومان هەر لایەک لەلای خۆیەوەو لە دیدی تایبەتی خۆیەوەو لەسەر بنەمای مۆتیڤ و ئامانجەکانی خۆیەوە ئەم کارەی ئەنجامداوە. بەش بەحاڵی خۆم سوپاســـی خوا دەکەم کە ئێستاش و هەرگیزیش لایەنگری توندوتیژی نەبووم. نووسینەکانیشـــم هیچی وای تێدانییە وەکو پڕوپاگەندەی توندوتیژی لێکبدرێتەوە. هەموو تاوانی من بۆ ئەوەی شایانی ئەم هێرشکردنە سەرو باجدانەبم لە ئێران ئەوەبوو کە من هەمیشە پشتگیری لێبوردنم کردووەو دژی توندوتیژی بووم، بەڵام دیسانەوە چیرۆکی شۆڕشی فەرهەنگی ڕوون دەکەمەوەو سوپاسی جەنابیشت دەکەم بەم پرسیارە ئەم هەلەت پێبەخشیم.

ئێمە دەبێت دوو شـــتی تەواو لەیەکجیا لەیەکتر جیابکەینەوە: شۆڕشـــی فەرهەنگی و بارەگای شۆڕشـــی فەرهەنگی. شۆڕشـــی فەرهەنگی ئـــەو ڕووداوە خوێناوییە جار بە جارانـــە دەگرێتەوە لە سەرتاســـەری وڵاتدا و لە هەندێک زانکۆدا ڕوویان دەدا. هێرش دەکرانە سەر زانکۆکان University و پێکدادانی تاڕادەیەک توندوتیژیش ڕووی دەدا و دەبووە هۆی داخســـتنی زانکۆکان. پرسیاری ئەوەی هاندانی پشـــت ئەم پێکدادانە چی بوو و کێ بوو ئەو کەســـەی پشـــتگیری دەکردن و کام حیزبی سیاســـی هێرشبەرانی بەهێز دەکرد هێشـــتا تا ڕادەیەکی زۆر بێ وەڵامە. ڕاستییەکەی خۆم نازانم و لەوانەشـــە کەســـانێک هەبن و بیزانن، ڕۆژێک دێت ڕوناکی لە شتەکان دەدات و ڕاستییەکان ئاشکرا دەبن. هەرچەندە، دوو مانگ دوای ئەوە، ڕابەری شـــۆڕش، ئایەتوڵڵا خوومەینی بڕیاری دا زانکۆکان بداتە دەست کەسانێکی باوەڕپێکراو تاوەکو بتوانن بەرنامەی نوێ بۆ زانکۆکان دابنێن و سەرلەنوێ بکرێنەوە. گەیشتە ئەوەی حەوت کەسی دەستنیشان کرد و بڕیارێکی دەرکرد، داوای لێکردن بارەگای شۆڕشـــی فەرهەنگی دابمەزرێنـــن و هەوڵی کردنەوەی زانکۆکان بدەن. لێـــرەوە، دوو ڕووداوی تەواو جیاوازمـــان هەیە: یەکێکیان شۆڕشـــی فەرهەنگی توندوتیژ و داخســـتنی خوێناوییانەی زانکۆکان، دووەمیش: سەرلەنوێ کردنەوەی زانکۆکان بە دوور لە توندوتیژی و وەلانانی توندوتیژی بوو.

لەو داوەرییانەی کە دەکرێن، ئەم دوو مەســـەلەیە تێکەڵ بەیەکدی کراون، بە ئاگاوە بێت یاخود بێ ئاگایی، بەمەبەستەوە بێت یاخود بێ مەبەست. ئەوەی ئێمە ئەنجامماندەدا لە بارەگای شۆڕشی

فەرهەنگی (پێم وایە مایەی شـــەرەف و ستایشـــە لەلایەن هەر کەسـێکەوە ئاگاداری ئەوەبێ ئێمە کردوومانـــە و لەلایەن ئەو قوتابییانەوە ئێســـتا لە زانکۆکاندا لێکۆڵینـــەوە دەکەن) هەوڵدان بوو بۆ خوڵقاندنی کەشـێکی ســەلامەتی خوێندن و فێربـوون لە زانکۆکاندا و ڕێگەگرتـــن لە ڕادیکالیزم. هەرکەسێک ڕۆژانی سەرەتای شۆڕشی بینیبێت دەزانێت هەموو شۆڕشەکان لەو قۆناغەدا هاوشێوەن، ئەگەر هەموویان بەدرێژایی ڕەوتی گەشـــەکردنیان، هاوشێوە نەبن، ئەوا لانی کەم لە سەرەتای چەندساڵی یەکەمیاندا هاوشێوەن، بە تایبەتی ڕادیکالیزم لە لوتکەی خۆیدایە و عەقڵیش لە کەنارەوە.

ئەمـــە ئەو دۆخە بوو لە وڵاتدا ڕووبەڕوی بووینەوە. لەو کاتەدا، هەر کەسـێک ڕادیکاڵتر بوویایە و ڕادیکاڵترین و توندوتیژترین و شۆڕشـــگێڕترین و حیزبوڵاترین دروشـــمەکانی هەڵبگرتایەو هاواری بکردایە، ئەوە سەرکەوتووترین بووەو زۆرترین ژمارەی شوێنکەوتووانی دەبوو. چەندە قوورس بوو بۆ ئەو کەسانەی پشتگیری لێبوردەیی یان دەکرد و عەقڵ لەوەها دۆخێکدا کار پێبکەن.

زۆرینـــەی کارکردنی ووزەی ئێمە لە بارەگای شۆڕشـــی فەرهەنگی لە پێنـــاو لادان و لەباربردنی ئـــەم ڕەوتی ڕادیکالیزم و توندوتیژییە بوو لە زانکۆکاندا، بۆ ئەوەی بتوانین ووردە ووردە کەشـــێکی فێرکارییانەی ئارام لە زانکۆکاندا بخوڵقێنین. تا ئاســـتێک ســـەرکەوتنمان بە دەســـت هێنا کە ئەو کەش و فەزایە دەســـتەبەر بوو زانکۆکانمان کردەوە. لێرەوە، ئەو داوەرییە نا ڕاســـت و ژێرەو ژوورەی لەم مەســـەلەیەدا کراوە لەســـەر بنەمای نا ڕۆشـــنی ڕووداوەکانی پێش و پاش دامەزراندنی دەزگای شۆڕشی فەرهەنگی بووە، هەردوو جۆر ڕووداوەکە وەکو «شۆڕشی فەرهەنگی» وەسف کراون و لەسەر هەمان ئەم بنەمایە داوەرییان لە بارەوە کراوە. ئەم بنەمایە ناڕاستە. چەندین جار لەم بارەوە قسەم کردووە.

ئەوەی زۆر ســـەرنج ڕاکێش و جێگای سەرســـوڕمانە ئەو بۆچوونی هەندێک لە ڕاســـتڕەوەکان و کەســـانی ئاسایش و حیزبوڵاکان بوو بۆ کەنارخستنی یەکێک لە نەیار و ڕەخنەگرەکانیان، ئاماژەیان بە چیرۆکی شۆڕشـــی فەرهەنگی دەکرد و بابەتەکانی خۆیان دەشـــاردەوە. لە ڕاســـتیدا، ئەگەر لەو کاتانەدا، توندوتیژی هەبووبێت، من تاکە ئەندامی دەزگای شۆڕشی فەرهەنگی نەبووم بەڵکو شەش ئەندامـــی دیکەی هەبوو. ئەگەر بەرپرســـەکان ئەم تۆمەتە بدەنە پاڵ من، ئـــەوا دەبێت بیدەنە پاڵ ئەوانی دیکەش، بەدەر لەو ڕاســـتییە، کردنی کارێکی لەم شـــێوەیە، هێرش کردنە ســـەر یەکێک لە دەســـتکەوتەکانی شۆڕشـــە. بەڵام لەو کاتەدا ئەم لێکدانەوانە بۆ ئەوان گرنگ نین، گرنگ بۆ ئەوان ئەوەیە کەسێکی دیاریکراو سەرکوت کەن.

ئەمە ڕاستی مەسەلەکە بوو. خۆش بەختانە، دەزگای شۆڕشی فەرهەنگی تاڕادەیەک سەرکەوتوو بوو لە وەلانانی ئەو تەوژمە توندوتیژییەو تەنانەت ڕازی کردنی ئەو قوتابییانەی لە ڕاستیدا دەیانویست داخســـتنی زانکۆکان درێژە بکێشـــێت بۆ وازهێنان لەم بۆچوونە چونکە وڵات پێویســـتی بە زانکۆ و کەســـانی مەعریفەدار هەیە و دەبێت لەلایەن کەســـانی مەعریفەدارەوە نەک نەزانەوە بەڕێوە ببرێت. بێگومان، دەربڕین و ڕونکردنەوەی ئەم شـــتانە لە کاتی خۆیدا ڕێگری تایبەتی هاتە بەردەم و پاش ســـاڵ و نیوێک توانیمان زانکۆکان بکەینەوەو لێشـــاوێکی زۆری ئەو لاوانە گەڕانەوە زانکۆکان — کە بێ مەبەست لە شەقامەکاندا دەسوڕانەوە یاخود هەوڵی جێهێشتنی وڵاتیان دەدا، سەرلەنوێ کۆرسی خوێندنیان دەســـت پێکردەوە. ئەمە سەرجەمی چیرۆکی ئەو کاتە بوو کە لە دەزگاکە بووم. پاشان،

ئەنجومەنی شۆڕشی فەرهەنگی دامەزراو لە ڕۆژەکانی سەرەتای ئەنجومەندا بەجێمهێشت و زیاتر لە بیست ساڵیشە پەیوەندیم پێیانەوە نەماوە.

بێگومان، سکاڵام دژی ئەنجومەنەکەش هەیە، ئەویش ئەوەیە کە ئەم هەموو دەستەو تاقمە توندڕەوانە، هەندێک جار لە ژێر ناوی «ئەنساری حیزبوڵا یاخود پۆلیسی پۆشاک مەدەنی»، دەرکەوتن بە درێژایی بیست ساڵ لە کاتی دامەزراندنی ئەنجومەنی شۆڕشی فەرهەنگییەوە یەکێک بووم لە یەکەمین قوربانییەکانی ئەم دەستەو تاقمە توندڕەوانە لە زانکۆکانی ئەسفەهان و تاران و مەشهەد و لە قوم و خورەم ئاباد. لە هەموو ئەم شوێنانەدا یەکێک بووم لە قوربانییەکان. ئەنجومەنی شۆڕشی فەرهەنگیش هەموو ئەم کردە توندوتیژانەی بینی بەڵام هیچی نەووت و تا ئێستاش لەسەر ئەم شێوازە بەردەوامە. ئێستا بە ئاستێک گەیشتووە تەنانەت کۆمەڵە خوێندکارییە ئیسلامییەکان لە ناو زانکۆکاندا ڕووبەڕووی هەزاران ڕێگر دەبنەوە کاتێک دەیانهەوێت دانیشتنێک سازبدەن و قسە لە ئیسلامێک بکەن کەمێک لە ئیسلامی دەسەڵات جیاوازە. بێگومان ئەمە لەمڕۆدا، ڕەخنەیەکی ڕەوایە لە ئەنجومەنی شۆڕشی ئیسلامی: ئەنجومەنێک تیایدا (دیسان دەگەڕێمەوە بۆ پرسیارەکەی پێشوترت) چەندان قوتابی هەمان کاکەی فەیلەسوف بەشداربووی کاریگەر و بەردەوامن و بە چاوی کوێرەوە دەڕواننە ئەم کردە توندوتیژانە، ئەگەر نەڵێین ئاگرەکە خۆش دەکەن.

لەو ساتەوەی چوومە ناو دەزگای شۆڕشی فەرهەنگییەوە، زانیومە دەبێت چی بکەم و زۆرترین ڕەنجبدەم و کاروانەکە بەرەو کوێ ئاراستەکەم، ئەم جۆرە ڕەوشەی من دواتر دوو نازناوی لەلایەن دوو کەسەوە دایە پاڵ من یەکێکیان ئاغای مسباح یەزدی بوو، ئەوی دیکەیان هاوڕێی ئەو بوو واتە حوججەتولئیسلام ئاغای ئەحمەد ئەحمەدی بوو، ئێستا ئەندامی ئەنجومەنی شۆڕشی فەرهەنگی و بریکاری مەجلیسە. لە بەشی فەلسەفەی زانکۆی تارانیش وانە دەڵێتەوە. ئاغای یەزدی ووشەی نەرمتری بەکاردەهێناو دەیگووت: خۆتێهەڵقورتێنەر هەیە لە دەزگای شۆڕشی فەرهەنگیدا مەبەستی من و ئەو ڕاستییە بوو کە دژی توندوتیژیم. بەڵام ئاغای ئەحمەدی — بە سروشتی دڵگیری خۆیەوە — ووشەی ڕەقتری بەکارهێناو ووتی لە دەزگای شۆڕشی فەرهەنگیدا دوو ڕوو (منافق Hypocrite) هەیە. بێگومان ئەم دوو نازناوەی بۆ ئیدانەکردنی من بەکاریان هێنا، وەکو شانازی وەریان دەگرم. لە ڕاستیدا، ئەوان لەبەر ئەوە ئەو وشانەیان دایە پاڵ من چونکە من ڕێگەم نەدا بە پیادەکردنی هەندێک پێوەری ڕادیکاڵ لە دەزگاکەدا. ئەمە مایەی شانازییە بۆ من و لەبەرامبەردا سوپاس و ستایشی خودا دەکەم.

*لەبەرئەوەی باسی ئایەتوڵڵا میسباح یەزدیت کرد، ئەم پرسیارەم تایبەت ئەکەم بە ئەوەوە. لە دوایین بۆچوونەکانتدا، کەسانێکی وەکو فەردیدت شانبەشانی ئایەتوڵڵا میسباح یەزدی داناوە. پاشانیش، ماڵپەڕێکی ئێرانی لەم بارەیەوە پرسیاری لێکردیت: چۆن دەکرێت میسباح یەزدی کە شوێنکەوتەیەکی مەلا سەدرا و ئبن سینایە شانبەشانی فەردید و هاوشێوەکانی «ڕەزا دەوەری» دابنرێت؟ ئایا لەو کاتەدا، ڕوحانیەکی وەکو یەزدی پێویستی بە ئەفلاتون و هایدگەر بوو بۆ ئەوەی ڕێگربێت لەبەردەم خراپ بەکارهێنانی ئەم فەیلەسوفانە لەلایەن فەردید و هاوشێوەکانی «دەوەری»یەوە؟ بەهەرحاڵ چۆن دەکرێت فەردید وەکو شوێنکەوتەیەکی ڕاستەقینەی ئەفلاتون و

هایدگەر تەماشا بکرێت؟ لەوەش گرنگتر، چۆن دەکرێت ئەم کەسە، وەکو پسپۆڕێکی ناسراوی کایەی دیناسی Theology، دەست لەم خولیا فەلسەفییە بەردات و بگاتە ئەوەی بڵێ هیچ شتێک جگە لە فاشیزم Fascism لە فەلسەفەی هایدگەرەوە هەڵناهێنجرێت؟

–سەرەتا با بڵێم هەرگیز باوەڕم بەوە نییە کە جگە لە فاشیزم لە فەلسەفەی هایدگەرەوە هەڵناهێنجرێت. بە دڵنیاییەوە، گومانی تێدا نییە هایدگەر هەندێک سەودای هەبووە لەگەڵ ناسیزمدا. چەند ڕۆژێک پێش ئێستا، لەگەڵ پرۆفیسۆرێکی فەلسەفە لە فەرەنسا قسەم دەکرد و پێی ووتم لە کۆتایی مانگی ئازاری (٢٠٠٦)دا، کتێبێکی زۆر قسەلێکراو لە بارەی پەیوەندی نێوان هایدگەر و ناسیزم بڵاوکرایەوە . زۆر کتێب و ووتار هەیە لەم بارەیەوە لە ڕۆژئاوا. بەڵام هەرگیز پێموانییە هایدگەر بانگەشەی ناسیزمی کردبێت یاخود تەنها بانگەشەی ناسیزمی کردبێت و بەس. لە ڕاستیدا، ئەوە گروپێکی دژە — سامییە لە وڵاتەکەماندا ئەم ناپاکی و بێ ڕێزییە دەدەنە پاڵ هایدگەر. جگە لە هەندێک هەڵوێستی سیاسی نەشیاو کە هایدگەری بە ڕاستی لێی بەرپرسیارە و پێی تۆمەتبار دەکرێ، خاوەنی فەلسەفەیەکی پایەدارەو شایانی هەڵسەنگاندنە . دەکرێت خوێندنەوەی بۆ بکرێت و هەڵسەنگێندرێت وەکو هەر فەیلەسوفێکی دیکە . ناپاکییەکی دیکە لە وڵاتی ئێمەدا دراوەتە پاڵ هایدگەر ئەوە بووە کە فەلسەفەکەی هەرگیز شایانی هەڵسەنگاندن نەبووە . هایدگەر خوایەک یاخود پەیامبەرێک نەبووە، مرۆڤێک بووە بە بیرۆکەی مرۆڤانەوە، دەکرێت هەڵسەنگێندرێت و ڕەخنە بکرێ. ئەوەی لە وڵاتی ئێمەدا دەگوزەرێ ئەوەیە پشتیوانان و شوێنکەوتووانی هایدگەر هەوڵی گەیاندن و بڵاوکردنەوەی دڵسۆزیی و ملکەچی بێ پرسیاری خۆیان بۆ هایدگەر دەدەن. هەرگیز شتێکیان نەوتووەو نەنووسیوە لە پێناو هەڵسەنگاندنی هایدگەردا. بێگومان، ئەمیش دوو هۆکاری هەیە: یەکەمیان لاوازی خودی ڕۆشنبیران خۆیان کە توانای هەڵسەنگاندنی هیچ شتێکیان نییە، دووەمیش لە بنەڕەتدا باوەڕیان بە هەڵسەنگان نەبووە: ئەوەی ئەوان گەیاندیان ملکەچییەکی بێ پرسیارانە بوو، چونکە هایدگەر لەگەڵ هەڵوێست و بۆ چوونە سیاسی توندوتیژخوازانەکەیان زیاتر گونجاوتر بووە . بەهەر حاڵ، بۆچوونی من لەبارەی هایدگەرەوە ئەوەبوو، وەکو هەر فەیلەسوفێکی دیکە دەبێت بیخوێنینەوەو تێیبگەین و هەڵیسەنگێنین و دواجار تێیپەڕێنین و چەق نەبەستین.

بەڵام چیرۆکی ئاغا میسباح یەزدی و پەیوەندی بە فەردید و هاوشێوەکانییەوە پەیوەندییەکی فەلسەفی نەبووە . لێرەدا مەبەستم نییە وێنای جوگرافیای فەلسەفە بکەم لە وڵاتەکەماندا. ئەگەر مەبەستم بوویایە، دەبوویایە لە بارەی چەندین مەسەلەوە قسە بکەم، ئەمەش قسە زۆر هەڵدەگرێ. هیوادارم ڕۆژێک کاتم بۆ برەخسێ قسەی لەسەر بکەین.

بەڵێ ڕاستە ئاغا میسباح یەزدی کەم لە فەلسەفەی هایدگەر دەزانێ و بایەخێکی تایبەتی تیای نییە . زۆر باش ئاگاداری ئەمەم. بەڵام ڕاستییەکەی ئەوەیە، هەرچەندە ئاغای یەزدی هەرگیز شەرمی لە ڕەخنەگرتنی کەس نەکردووە و حەز ناکات و هێرش ناکاتە سەر کەس بەبێ ڕەچاوکردنی هیچ شتێک، بەڵام هەرگیز نەمبیستووە ڕەخنەی ئەم کۆمەڵە کەسانە بکات. سەرەتا با بڵێم دانووستانی کەسیم لەگەڵ ئاغا یەزدی یاخود ئەوانی دیکەدا نەبووە . ئەوە پرسی هزر و کۆمەڵگایە و کاریگەری نەرێییان لەسەر لاوەکانمان و کۆمەڵگا وای لێکردم بە ئاشکرا و لێرەو لەوێ قسەیان لەسەر بکەم.

لە زۆربەی نوسینەکانمدا وتوومە ئاغای یەزدی لێکۆڵەرێکی گەورەیە لە کایەی فەلسەفەی

ئیسـلامیدا. تەنانەت لـەم ڕووەوە بە پایەدارتری لە ئایەتوڵا جـەوادی ئەمولی دەبینم. واتە تا ئەو شـوێنەی ئاگادارم و لە نوسـینەکانی تێگەیشـتبێتم، ئاغای یەزدی لێکۆڵەرێکی زۆر بە تواناتری فەلسەفەی ئیسلامییە لە چاو هاوکارەکانیدا. کاتێک یەکێک بووم لە هەڵسەنگێنەرانی کتێبی ساڵ، لەسەر سـووربوونی من بوو یەکێک لە کتێبە فەلسەفییەکانی ئاغای یەزدی واتە «نهایە الحکمە» ئایەتوڵـلا تەباتەبایی کە کتێبێکی بە نرخ و پڕ بەهایە و ئاغای یەزدی لێکۆڵینەوەی بۆ کردووە بە کتێبی ساڵ دەست نیشانکرا. لێرەوە هیوام وایە هیچ وا تێنەگات کە کێشەیەکی کەسیم لەگەڵ ئەودا هەبێت.

پێموایە تا ئەو جێگەیەی فکر و فەلسـەفەی ئیسـلامی لەناوباسـدا بێت، ئاغای یەزدی جێگای نرخاندنـە . بـەڵام بەداخەوە، کاتێک لەم کایە دەچێتە دەرەوە، شـتە زبر و ناشـیرینەکان خۆیان بەیاندەکەن، لە ڕاستیدا هیچ کەسم نەبینیوە هێندەی ئاغای یەزدی زبر قسە بکات کاتێک پێدەنێتە کایەی ئایین و سیاسـەتەوە . خۆت بڕیاربدە: سـەردەمانێک بوو کەسـانێکی وەکو خوالێخۆش بوو ئایەتوڵڵا موتەههەری هەوڵیان دەدا بەشـێوەیەک لە شـێوەکان چیرۆکـی کۆیلایەتی Slavery بۆ موسڵمانان شی بکەنەوە و تێیبگەیەنن بۆچی کۆیلایەتی بە ناچاری ڕووبەڕوی پێغەمبەری ئیسلام بوویـەوەو چۆن دۆخە کۆمەڵایەتییەکان ناچاریان کرد بە ڕەسـمی دان بـە کۆیلایەتیدا بنێت و بە یاسـا ڕێکی بخات، لە هەمان کاتیشـدا، یاسـا بۆ ئازادکردنی کۆیلەکان دابنێ — لە دۆخێکی لەم چەشـنەدا، ئاغای یەزدی بە دەربڕینێکی زۆر تاڵ لە ووتارە جەماوەرییەکاندا پاڵپشـتی کۆیلایەتی دەکات و دەڵێت: «ئەمڕۆش، لە نێوان ئێمە و کافراندا، جەنگێک هەیە، خەڵکیان لێ بەدیل و کۆیلە دەگرین. سەرداری کردنی کۆیلایەتی بەسەر نەچووە و شتێکی نەمرە. دیلەکان دەست بەسەردەکەین و دەیانهێنینە جیهانی ئیسلام و لەگەڵ موسڵماناندا دەمێننەوە. هیدایەتیان دەدەین و موسڵمانیان دەکەین و پاشانیش دەیانگێڕینەوە بۆ وڵاتانی خۆیان».

ئەم زمان زبرییە لە ڕاستیدا شتێکی نائاساییە. خۆم مشتومڕێکم بینی لە نێوان ئاغای یەزدی و محەمەد جەواد حوججەتی دا (ئەم نمونانەی دەیهێنمەوە، نمونەگەلێکن لە دەرەوەی گرنگی پێدانی من، ئەگینا ئەگـەر بکرێتە بابەتی لێکۆڵینەوەیەکی چڕوپڕ نمونەی زیاتر بەردەسـت دەکەوێت)، ئاغای حوججەتی بە ئاغای یەزدی گوت لە کاتی ووتاردانی جەماوەری دا سووکایەتی بە ئامادەبووان دەکەیت ئەوە کارێکی باش نییە، لەبری ئەوەی شێوازی قسەکردنەکەی ڕاست بکاتەوە، ئاغای یەزدی ووتـی «نەخێر، تۆ هەڵەی، ئێمە لە «نهج البلاغـە»دا ووتارمان هەیە دەری دەخات ئیمامی عەلی سووکایەتی بە ئامادەبووانی دەکات لە کاتی ووتارداندا».

ئەو کاتەی تیرۆریزم بابەتێکی سـەرەکی بوو و قسـە و باسی زۆر لەسەر دەکرا، زۆر بە ئاشکرا ئاغای یەزدی لە یەکێک لە وتارەکانی پێش — نوێژی هەینی دا ووتی «دەبێت ئەو شەرمە لە ڕووی خۆماندا لابەرین کە هەندێک کەس پێیان وایە توندوتیژی نییە لە ئیسـلامدا. بڕیارماندااوەو سوورین لەسەر ئەوەی ئارگیومێنت بکەین و بیسەلمێنین کە توندوتیژی لە دڵی ئیسلامدایە».

ئـەم زمان زبری و تاڵییە وا لە کەسـانی ئازادیخواز دەکات بە ترسـەوە هـاوار بکەن، هاوارێک لە قوڵایی مرۆڤدۆسـتی و ئیسـلامەوە سـەرچاوەی گرتبێت. هەرگیز و بەهیچ شـێوەیەک باوەڕم وا نییە ئاغای یەزدی زیاتر لە برادەرە چاکسـازەکانمان ئاگاداری ئیسـلام بێت. ئەم هەڵوێسـتانەی

من له به‌رامبه‌ر ئاغای یه‌زدیدا به ســـاده‌یی له‌وه‌وه‌یه که لـــه‌م ماوه‌یه‌دا گه‌وره‌ترین ڕۆڵ ده‌بینێت له پێشکه‌شـــکردنی وێنه‌یه‌کی ناشـــیرینی ئیسلام، ئه‌و ئیســـلامه‌ی منیش لێی ئاگادارم منیش وه‌کو زۆرینه‌ی دروســـتکراوه‌کانی خودا له‌ســـه‌ر ڕووی زه‌وی پابه‌ندی ئه‌م دینه‌م و بـــاوه‌ڕم پێیه‌تی. ئه‌م ئیسلامه نابێت بشێوێنرێت.

ئیسلام هێنده گه‌وره‌و ئه‌زیزه بۆ ئێمه نابێت ڕاڤه‌کردنی بده‌ینه ده‌ست ڕوحانییه توندوتیژخوازه‌کان بـــه زمانێکی زبر. ده‌بێت ئه‌م پاشـــخانه گـــه‌وره‌و میراته پیرۆزه‌ی پێغه‌مبه‌ری ئازیزی ئیســـلام له ده‌ســـتیان ده‌ربێنین. ئه‌وان شـــایانی پاراســـتنی ئه‌م میراته به‌نرخه نین. ئه‌گه‌ر بڕیاری بێ ووزه و ته‌مه‌نـــم به خه‌رج بده‌م، ئه‌وا بـــۆ کۆتایی هێنانه به‌مه. له هه‌مووی خراپتر ئه‌وه‌یه به چاوی خۆمان هاوپه‌یمانیه‌کـــی به‌دبه‌خـــت و ناچیز له نێوان ئـــه‌م ڕوحانییه زمان زبر و ئه‌و درۆزنه فه‌یله‌ســـوفه توندوتیژخوازانه‌دا ده‌بینین. ئه‌مه گه‌وره‌ترین ئازار دروست ده‌کات. ده‌کرێت ئه‌وه بینیت که ئه‌و قسه‌و شیکار و ئارگیومێنت و چه‌مکانه‌ی به‌کارده‌هێنن ته‌واو هه‌مان ئه‌وانه‌ن که درۆزنه — فه‌یله‌سوفه‌کان به ناوی ئۆپۆزسیۆنی خۆرئاواو دیموکراسی و مافه‌کانی مرۆڤه‌وه ده‌ریده‌بڕن.

جارێکیان له یه‌کێک له قســـه‌کانیدا، ووتی هه‌ر که‌ســـێک چه‌ند مه‌ترێکی که‌م قوماشـــی له‌سه‌ر ســـه‌ری دانا نابێته ڕوحانی Cleric و پســـپۆڕی ئاینی، خۆ له بنه‌ڕه‌تدا من له‌گه‌ڵیدا هاوڕام، به‌ڵام نازانم ئه‌و چه‌ند مه‌تر قوماش له‌ســـه‌ر ســـه‌ریه‌تی. جارێک نه‌مانبینی ڕوحانییه‌کانمان ســـمینارێک سازبکه‌ن بۆ قسه‌کردن له‌سه‌ر سته‌مکاری ئاینی، سه‌دان سمینارمان هه‌یه له‌سه‌ر ولایه‌تی موتڵه‌قی فه‌قیه[4]، به‌ڵام ته‌نها یه‌ک سمینارمان نییه له‌سه‌ر گفتوگۆکردنی چیرۆکی سته‌مکاری دینی. ئه‌مه‌ش له‌به‌رئه‌وه‌ی ڕوحی توندوتیژی چۆته ناخیانه‌وه.

یه‌کێک له‌و به‌ره‌و پێشچوونه سه‌یر و سه‌مه‌رانه‌ی ئێمه ده‌یبینین ئه‌وه‌یه که هه‌مان ئاغای یه‌زدی زۆر دڕندانه هێرش بکاته ســـه‌ر دکتۆر علی شـــه‌ریعه‌تی و بڵێ ئێستا شه‌ریعه‌تی له ئاگری دۆزه‌خدا ده‌ســـووتێت و بگاته ئه‌وه‌ی شـــیکاره شۆڕشـــگێڕی و درۆزنه — شۆڕشـــگێرییه‌کانی شه‌ریعه‌تی له ووتاره‌کانیدا به‌کاربهێنێت بۆ ئه‌وه‌ی هه‌ســـته شـــه‌ڕانگێزییه‌کانی خۆی به خه‌ڵکی بفرۆشـــێت. له‌م نێوه‌نده‌دا، بێتاوانترین و به‌هه‌ڵه قوربانی: دینداری لێبورده‌یی و دینداری عیرفانییه که مافی خۆی پێنادرێ.

سه‌رده‌مانێک بوو، خوالێخۆشبوو شه‌ریعه‌تی هه‌وڵی زۆری دا بۆ ئاشتکردنه‌وه‌ی ئیسلام و شۆڕش. ئه‌مڕۆ، هه‌ندێک ڕوحانی به هاوکاری هه‌ندێک درۆزنه فه‌یله‌سوفی توندوتیژخواز هه‌وڵی ئاشتکردنه‌وه‌ی ئیسلام و توندوتیژی ده‌ده‌ن، ته‌نانه‌ت ده‌یانه‌وێت شه‌ریعه‌تی وه‌کو ئه‌ندامێکی ئه‌م کاروان و کۆمه‌ڵه‌یه بناســـێنن. به‌ڵام کۆمه‌ڵه‌ی ســـێهه‌م هه‌یه ده‌یه‌وێت ئیسلام و عه‌شـــقی ئازادی و لێبورده‌یی و نه‌رم و نیانی و به‌زه‌یی ئاشـــت بکاته‌وه‌و نه‌هێڵێت توندوتیژخوازه‌کان ڕێگه بگرنه‌به‌ر. هه‌ندێک لایه‌نگرانی ڕۆشنبیره ئایینییه‌کانم بینی زۆر به ووردی ئاماژه‌یان به‌م خاڵه‌دا. به من و که‌سانی وه‌ک من ده‌ڵێن ئیســـلامی ڕاسته‌قینه ئه‌و ئیســـلامه نییه تۆ باسی ده‌که‌یت، ئیسلامی ڕاسته‌قینه ئه‌وه‌یه که ئاغای یه‌زدی و خازع علی و حه‌سانی و جه‌ننه‌تی و هاوشێوه‌کانیان نیشانی ده‌ده‌ن. ئه‌مه کێشه‌یه‌کی بچوک نییه. ده‌بێت ڕونی بکه‌ینه‌وه و نیشـــانی بده‌ین و هه‌ندێک جار به مه‌ترســـی گه‌وره‌شه‌وه بۆ خۆمان، بانگه‌شـــه‌ی ئه‌وه بکه‌ین که به‌و شێوه‌یه نییه، به هیچ شێوه‌یه‌ک ئاغای یه‌زدی و توندوتیژخوازه‌کانی

هاوشـــێوەی ئەو قسەکەری ئەو ڕێبازە خۆشەویستە نین کە ئێرانییەکان و موسڵمانانی دیکە خۆیان بۆ تەرخان کردووە.

*حەزدەکەم بابەتی ئیســـلامی توندڕەو لێرەدا کۆتایی پێبێنم و پرســـیارت لە بارەی بزوتنەوەی چاکســـازەکانەوە ئاڕاســـتە بکەم. چەند مانگێک لەمەوپێش لە ئەڵمانیا وتارێکت پێشـــکەش کرد، دەربارەی شـــێوازی ڕەخنەگرتنی بزوتنەوەی چاکســـازی Reformist، هەندێک قسەت هەبوو لەسەر شـــێوازی ئیشـــکردنی ئاغای خاتەمی و ووتت هەڵبەزودابەزە کردارییەکەی بەرهەمی هەڵبەزودابەزە تیۆرییەکەیەتی. هەر لە هەمان دانیشتندا، بۆ وەڵامی پرسیارێک لە بارەی بۆچوونی ئەکبەر گەنجییەوە کە فکری دینی ناتوانێت بەرەو دیموکراسی هەنگاوبنێت، ووتت گەنجی بۆچوونەکانی لە خوێندنەوە توندەکانی ئایینەوە وەرگرتووە وەکو خوێندنەوەکانی مەسرس و یەزدی و غەزالی، بەڵام دەشێت ئەم ئامانجە لەسەر بنەمای خوێندنەوەکانی دیکەی ئایین بەدەست بێنین.
بەڵام لە دواین ئاڵوگۆڕە نامەییەکانتدا لەگەڵ یەکێک لە ڕەخنەگرەکانت قسەیەکت وتووە هاوشێوەی بۆچوونەکەی گەنجی: وتوتە درێژبوونەوەی بێگەردێتی پێغەمبەر بۆ ئیمامەکان لە فکری شـــیعیدا، ڕێگرێکە لەبەردەم پێگرتنی دیموکراســـیدا لە شـــیعەگەریدا. بینیشـــمان ئەم بۆچوونەت تاڕادەیەک هەندێک چاکسازی دڵتەنگ کردو د. محسین کەدیوەر وتی ئەو کەسانەی پشتگیری فرە خوێندنەوەی ئایین دەکەن چاوەڕێ دەکرێ ڕاهێنان لەسەر خۆکۆنترۆڵکردن بکات.
ئێســـتا دەکرێ بڵێین ئەم گۆڕینە وەک نیشـــانەی بەرزونزمییەک لە فکری تۆدا لێکبدرێتەوە؟ ئایا لەبەر ڕۆیشـــتوویی فکـــری تیۆری یاخود نەبوونـــی توندێتی لە فکردا لە جەوهەردا شـــایانی سەرزەنشـــتکردنە یاخود شایانی شانازی و پیاداهەڵدانە؟ ئایا دەبێت کۆتایی سەرۆکایەتی خاتەمی وەکو کۆتایی پرۆژەی چاکسازی لە ئێراندا سەیر بکرێ؟
-ئینـــکاری ئەوە ناکەم هەندێک قســـەی حـــەق و تاڕادەیەک ڕەقم لە بارەی ئاغـــای خاتەمییەوە کـــردووە. بەڵام ئەمانە بەدەر لە پەیوەندی هاوڕێیەتیمان بووە. ئەمەش لەبەرئەوەبوو ئاغای خاتەمی دەکرێت گفتوگۆی لەگەڵدا بکەیت. بەڵام لە ئێســـتادا و لەگەڵ سەرۆکی ئێستادا (ئەحمەد محمودی نەژاد) بە داخەوە ئەم دەرگایەمان لێداخرا. سەرەڕای ئەوەش، ئاغای خاتەمی نووسینگەی خۆی هەبوو لە پێگەیەکدا بوو کە تیایدا ڕەخنەکانی من وەکو لایەنی کەســـی لێکنەدەدرانەوە، ئەوەی دەمگووت ئاڕاستەی پێگەو پۆستەکەی دەکرا نەک خودی خۆی لەبەرئەوەبوو دەبوو هەموو شتێکمان بە ئاشکرا و ڕاستگۆیی بگووتایە لە پێناو ڕۆشنبیرکردنی نەوەکانی ئێستا و داهاتوو.
ئەم کێشەیەی پێشتر بە زاراوە زیاتر گشتییەکان لێیدوام، لە ئاغای خاتەمیدا تێبینیم کردووە: نەبوونی دیدگایەکی تیۆری دەبێتە هۆی نەبوونی جوامێری و دلێری لە کرداردا. ئەگەر بە ئاشـــکرا و بە شـــێوەیەکی یەکلایـــی پابەندی هێڵێکی بیرکردنـــەوە بوویت، ئەوا لە کرداریشـــدا ئازایەتی و دلێری وەدەســـت دەخەیت. بەڵام کاتێک بیرکردنەوە نا ڕۆشـــن و دیدگایەکی تیۆری نەبوو، لە کاتی کردار نواندنیشـــدا بە ئاشـــکرا دووچاری گومان و دڵەڕاوکێ و هەڵبەز و دابـــەز دەبێت. باوەڕم وایە جگـــە لەو ڕێگرە دەرەکییەکانی ڕێگربوون لەبـــەردەم جێبەجێکردنی بیرۆکە و بەرنامەکانی خۆی و هاوپەیمانەکانی، گومانم نییە لە پاک ڕاســـتێتی ئـــەم ڕێگرانەدا، ئاغای خاتەمی دووچاری هەندێک

ڕێگـــری ناوەکیش ببوو. واتا کاتێک باســـی چەمکەکانی وەکو ئازادی و مافـــی مرۆڤ و کۆمەڵگای مەدەنی دەکرد کە لە دروشـــمە سەرەتاییەکانی بوون، بە ئاشکرا، سنور و مەودای ئەم چەمکانە بۆ ئەو ناڕۆشن بوون.

هەر جارە و لەســـەر پەتێک یاری دەکات. بیرۆکەیەک دەوروژێنێت و کەســـانی دیکەش شـــوێنی دەکەون و لە پڕدا شڵەژانێک دروست دەکات، دواجاریش پاشەکشە دەکات و سست دەبێت و هەموو کەس دووچاری حەپەســـان دەکات. ئەمەش لەســـەر بابەتی کۆمەڵگەی مەدەنی زۆر ئاشکرایە . ئەو بیرۆکـــەی کۆمەڵگـــەی مەدەنی ووروژاند. بیرمە ژمارەیەکی ئێجگار زۆر وتار نوســـران و کۆمەڵگەی مەدەنیان Civil Society خســـتە ژێر لێکۆڵینەوەو لێکدانەوەوە . تیشـــکێکی زۆرباش خرایە ســـەر بابەتەکـــە و ئـــەم چەمکەش تا ئەو کاتە تا ڕادەیەک نامۆ بوو، بەڵام پاش ئەوە لای خەڵکی ناســـرا. کۆمەڵە ئەکادیمییەکانمان و خەڵکە ڕۆشـــنبیرەکانمان دیدێکی باشیان لە بارەیەوە پەیداکرد. بیرمە چەندین ووتارم لەم بارەیەوە پێشکەشکرد و چەندین نووسینم لە بارەیەوە بڵاوکردەوە . چەندان کەسی دیکەش تا ئەم جێگەیە لەسەریان نووسیوەو لێ دواون. بەڵام لە پڕدا بینیمان ئاغای خاتەمی گووتی: مەبەستم لە کۆمەڵگەی مەدەنی مەدینەی پێغەمبەر بوو. ئەمە هەموو کەسێکی دووچاری حەپەسان و ســـاردبوونەوەیەکی ســـەیر کرد. ئەمە یا ئەوەتا هەر لە ســـەرەتاوە تێگەیشتنی ئەو بوو لە بارەی کۆمەڵگەی مەدەنییەوە یاخود پاشـــتر لەبەر هەندێ هۆکاری تایبەتی سیاسی و تیۆری زەینی خۆی گۆڕی و لە جێی کۆمەڵگەی مەدەنی، مەدینەی پێغەمبەری دانا. ئەمە هەڵبەز و دابەزێکی ئاشـــکرا بـــوو لە بیرکردنـــەوەی ئەودا. هەمان هەڵبەزودابەزمان بینی کاتێک لـــە بارەی ئازادییەوە Freedom قســـەی کرد. بێ گومان، ئەگەر بێتوو بەراووردی ئاغای خاتەمی بکەم لەگەڵ پیاوانی دەوڵەت یاخود سیاسەتمەدارەکانمان ئەوا دەڵێم، بەراوورد ناکرێ.

بەهەرحاڵ، ئەم کێشـــەیەم لە ئاغای خاتەمیدا بەدی کرد، کە دەکرێ پێیبووترێت هەڵبەزودابەز Vacillation و پێموایـــە ســـەرچاوەی هەندێک لە کێشـــە کردەییەکانیەتی. بـــاوەڕم وایە ئەمە بووە هۆی هەندێک شکســـت ئێستا لەسەر ڕۆشـــنبیرە دینییەکان و دیموکراسی ئیسلامی و هتد حیساب دەکرێت. لە وەڵامی بەشی دووەمی پرسیارەکەتدا، دەبێت بڵێم ئاغای خاتەمی نە نوێنەری ڕۆشنبیرە دینییەکانـــەو نـــە دامەزرێنەری تیۆری دیموکراســـی ئایینییەو ئەو بەرهەمی بیرۆکەی ڕۆشـــنبیرە دینییەکانە . لەبەر ئەوە ناکرێت بەرمەبنای شکستی یاخود هەڵبەزودابەزی ئەو، بگەینە ئەوەی کاری ڕۆشـــنبیرە دینییەکان یاخود دیموکراسی ئایینی بە کۆتا گەیشتووە و بە ڕەهایی شکستی هێناوە . دۆخەکە بەو شـــێوەیە نییە . باوەڕم وایە دیموکراســـی دینی مانایەکی ڕۆشن و شێوازی کاری ڕۆشنی جێبەجـــێ کردنی هەیە . ئەگەر نەیارەکانی و توندوتیژخوازەکان ڕێگە بدەن، دەکرێت کردەیی بکرێت و وەکو مۆدێلێکی باش بۆ تەواوی جیهانی ئیســـلام خزمەت بکات، بە تایبەت لەبەرئەوەی ئێستا لە کۆمەڵگەی ئێمەدا گوتاری دیموکراسی بۆتە گوتاری زاڵ. واتە دیموکراسی خۆی بەهانە و پاساوە بۆ خۆی، پێویستی بە پاڵپشتی گفتوگۆکردن نییە . کتومت وەکو وشەی «ئنقلاب: شۆڕش revolution» لە ڕۆژانی ســـەرەتای پاش ســـەرکەوتنی شـــۆڕش کاتێک «کرداری شۆڕشـــگێڕانە» خۆی بەهانە و پاساوی خۆی هەڵگرتبوو چونکە زاراوەی «شۆڕش»ی تێدابوو. ئێستا ئەگەر ئاوەڵناوی «دیموکراتی Democratie» بدەیتە پاڵ هەر شتێک، ئەوا هەمان جۆر بەهانەو پاساوت پێداوە . بێگومان ئەمەش

پێشـــکەوتنێکی زۆر دڵخۆشـــکەرە دەبێت بینرخێنین. دیموکراسی دینی و کاری ڕۆشنبیری ئایینی هێشتا پاساودارە و شایانی بەرگری کردنە.

دەربـــارەی ئەو خاڵەش کە دەکرێت ئێمە خوێندنەوەی جیـــاوازی ئاینیمان هەبێت، گومانم نییە لەمە. هەروەکو خۆت وتت و ئەو قســـانەی هاوڕێ ی ئازیز و خۆشەویســـتم (د. محســـین کەدیوەر) کـــە ئاماژەت پێدا. یەکێکم لەوانەی پەرەی بە بڵاوبونەوەی ئەم بیرۆکەیەدا (خوێندنەوەی جیاواز بۆ ئاییـــن). بەڵام دەبێت ئەم خاڵە ئاگادارکەرەوەی خوارەوە ڕوونبکەمەوە: گەڕانەوە بۆ بیرۆکەی فرەیی خوێندنەوەکان مانای ئەوە نییە ئاژاوە Choos و پەرتەوازەیی لە کایەی خوێندنەوە ئاینییەکاندا باڵا دەست بێت و هەموو خوێندنەوەیەک شیاو و بەهانەدار بێت. لە نووسینەکانیشمدا، ئاماژەم بەم خاڵە داوە. ئەگەر هەر تێکستێک شیاوی ئەوە بوو هەر مانایەکی بت هەوێت لێهەڵێنجیت، مانای ئەوەیە ئەو تێکستە هیچ مانای نییە. بەڵام ئەگەر سنورێک هەبێت بۆ مانای تێکست، پێویستە هەوڵ بدەین ئەو سنورە بدۆزینەوە. بێگومان باوەڕم بەوە نییە کە تێکستێک تەنها یەک مانای هەبێت یاخود ئەو مانایە یەکسان بێت بە نیەتی قسەکەر هەرچەندە، من دەتوانم یەک خاڵ دەستنیشان بکەم و بەیانی کەم: تێکســـتێک (دەقێک) خۆی نابەســـتێتەوە بەهەر مانایەکەوە. باوەڕم وایە هیچ کەس ناتوانێت ڕۆژێک بێت و بانگەشـــەی ئەوە بکات دەشێت فرە پەرســـتی Polytheism لە قورئانەوە دەربێنین. قورئان لەسەر ئەم بابەتە هێندە ڕۆشنە و جەخدی لەسەر دەکاتەوەو چەندین جار دووپاتی دەکاتەوە تا ئەوەی ئەم تێڕوانینە پوچەڵ دەکاتەوەو لە باری دەبات و یەکسانی دەکات بە کوێری.

بـــاوەڕم وایە ئەو بۆچوونەی کە دەکرێت ئیســـلام لەگەڵ دەوڵەتێکی دادپەروەری دیموکراســـیدا ئاشـــت بکرێتـــەوە بۆچوونێکی بەهانـــەدارەو دەتوانرێت چەندین دەلیل بهێنرێتەوە بۆ پشـــتگیری کردنـــی. بێگومان ڕێگایەکـــی درێژ هەیە دەبێت ببڕین پێش ئەوەی بگەینە ئەم ئاشـــتبوونەوەیە. هەرگیز لەگەڵ ئەو ڕایەدا نیم وەکو (فاضل الرحمن) و چەندین نووسەری دیکەی عەرەب، کە هەندێک توخم لە ناو ئاییندا هەن وەکو بەڵێنی هاوپەیمانێتی و ئەنجومەنی شـــوراو هاوشێوەکانی، دەکرێت بەکاربهێنرێت وەکو سەرچاوەی جۆرێک لە دیموکراسی مۆدێرن. ئەمە بەلای منەوە کارێکی نەشیاوەو هەموو ئەو هەوڵانەی لەم پێناوەدا لە ڕابردوودا دراوە ســـەرکەوتوو نەبوون. دەبێت تیۆریمان هەبێت لە بارەی سروشـــەوە (وەحی Revelation)، لەبارەی پەیوەنـــدی نێوان خوداو جیهان، پێگەی ئایین لە مێژوودا، پێگەی فیقە لە ئاییندا، لە بنەڕەتیشـــدا لەبارەی مانای ئایین و گوتاری خوداو .. هتد. ئەگەر هەموو ئەم شـــتانەمان بە دەســـت لێنەدراوی بەجێهێشـــت و تەنها لە چوار چێوەی فیقهدا بیرمان کردەوە بە هەندێک زیادەو لێدەرکردنی سادەوە، لابردنی هەندێک ڕێساو ئەرک و هێنانە پێشی هەندێکی دیکە، ئەگەر بەبێ هیچ پاســـاو هێنانەوەیەک، بە شێوەیەکی دیاریکراو مامەڵەمان لەگەڵ وانە و ناوەڕۆکەکانی دیندا کرد، ئەوا دەرەنجامێکی باش بەدەســـت ناهێنین. دەرەنجامی بەدەســـت هێنراو هەرچییەک بێت، دەرەنجامێکی گوماناوی دەبێت. پێویستمان بە تیۆرییەی گشتگیر هەیە لە بارەی ئایینەوە. لە هەناوی ئەم تیۆرییەی ئاییندایە دەتوانین هەندێک بیرۆکەی مۆدێرن بخوێنینەوە یاخود شـــێوازێکی ئایینیانەی بەکارهێنانیان بخەینە ڕوو. ئەگەر ئەمە دەرکەوت مەحاڵە، ئەو کاتە دەتوانین بڕیار بدەین لە چ ئاستێکداین و لە کوێدا وەستاوین.

کێشەی ئێمە ئەوە نییە هەوڵبدەین دیموکراسی لەگەڵ وانە ئاینییەکاندا بگونجێنین یاخود لەوانە

ئاینییەکان بیکەینە دەرەوە. دەبێت نیشـــانی بدەین چۆن کەسێک دەکرێت ئاینیی بێت لەسەردەمی ئێستاداو لە کۆمەڵگە و حوکمڕانییەکی دادپەروەریشدا بژی. مەبەستیشم لە دادپەروەری سەردەمی مۆدێرنەیە: لەلایەکەوە هاوتایە لەگەڵ دیموکراســـی و مافی مرۆڤـــدا، لەلایەکی دیکەوە پەیوەندی بە ئازادی ڕادەربڕینەوە هەیە، لەلایەکی دیکەشـــەوە دەوڵەتێکی بڕیارلێدراوی بەرپرســـی ڕەخنەکراوە. دەبێت لەم پێناوەدا تێبکۆشـــین و ئەگەریش کارێکی لەو شـــێوەیەمان کرد، ئەو کات دەکرێت قسە لە دیموکراســـی ئاینیی بکەین. بەهەرحاڵ، هەموومان، موسڵمان یاخود نا موسڵمان، دادپەروەریمان Justice دەوێت و وازمان لێنەهێناوە. کاتێکیش ئەم دادپەروەرییە وەرگێڕدرایە سەر فۆرمە نوێکەی و لـــە کۆمەڵگەی ئاڵۆزی ئەمڕۆدا، ئەو کات ناکرێت تەنها پابەندی دادپەروەری فەرمانڕەوا بێت بەڵکو دەبێت دادپەروەرییەکی بونیادی و کۆمەڵایەتی و ئابوری بێت.

لێـــرەوە دووپاتی دەکەمەوە: تەنها هەموو خوێندنەوەیەک شـــیاو نییـــە. بڕوام وایە هەندێک لەو تێگەیشـــتنانەی لەمڕۆی کۆمەڵەی ئیمامەکاندا یاخود لە بارەی «مەهدەویەت» (بڕوای شـــیعی بە گەڕانـــەوەی ئیمامی داونزەیەم)، یاخود تەنانەت دەربارەی چەمکی خودا God هەیە بەشـــێوەیەکی تایبەتی گونجاو نییە لەگەڵ دەوڵەتێکی بەیاســـا ڕێکخراودا و ڕێگە نادات کۆمەڵگە گەشـــە بکات و پێش بکەوێت بە مانا مۆدێرنەکەی. ئەم تێگەیشـــتنانە پێگەیەکی گرنگ و زەق نادەنە چەمکی ماف right و ئازادی پێویســـتیش نادەنە خەڵکی. ئەمانە شـــتگەلێکن دەبێت لێیان بڕوانرێت. دەربارەی ئـــەوەی ئایا هەڵبـــەزو دابەز لە بۆچوون و دیـــدگای مندا هەیە یاخود نا، بـــا ئەوانی دیکە بڕیاری لێبدەن.

*لێرەوە با بچینە سەر ئەوەی بە کۆتایی هاتنی سەرۆکایەتی ئاغای خاتەمی، هەندێک لە ڕۆشنبیرە ســـێکولارەکان شکســـتی ریفۆرمســـتەکانیان لە هەڵبژاردنە ســـەرۆکایەتییەکەی مانگی حوزەیرانی ســـاڵی ٢٠٠٥ وەکو شکستی ڕۆشنبیرە دینییەکان نیشـــانیاندا. لە بنەڕەتدا بانگەشەی ئەوەیان کرد کە ڕۆشـــنبیریەتی دینی religious intellectualism پرۆژەیەکی نا پێویســـت و ناپەیوەستە و لە جەوهەریدا بێ مانا و بێ بەرهەمە.

-ڕاســـتییەکەی ئەوەیە ئەم کەســـانە سیاســـیانە دەجوولێنرێن، بەڵام بە بەکارهێنانی ئامرازی نەشـــیاو شوێن هاندەرە سیاســـییەکانیان دەکەون. بۆ دەبێت ڕۆشـــنبیری دینی لە ڕووی زاراوەوە دژیەکییەکی تێدابێت؟ کاری ڕۆشنبیر لقێکە لە بیرکردنەوە، ئەگەر باوەڕمان وانەبێ کە بیرکردنەوەو بوون بە بیریار گونجاو نەبێ لەگەڵ ئاییندی بووندا. ئێســـتا ئەگەر هەر کەســـێک بانگەشەیەکی لەو شێوەیەی کرد (بە ئاشکراش ئەمە جەوهەری ئەم بانگەشەکارانەو ئەم ڕەخنەگرانە بێت کە دەیڵێن، واتە باوەڕیان وابێ کەســـێکی دینی ناکرێت ببێتە بیریارێکی ڕاستەقینە)، دواجاریش دەکرێت ئێمە بەرمەبنای مانای ئەم چەمکانە و بەرمەبنای ئەزموون گفتوگۆ لەگەڵیاندا بسازێنین.

بەرمەبنـــای ئەزموون Experience، لانی کەم، دەکرێت ئەوە نیشـــان بدرێ کە بیریارە Thinker مەزنـــەکان لە مێـــژووی جیهاندا — نەک تەنها لە مێژووی دنیای ئیســـلامدا، لە ڕیـــزی باوەڕداران هاتوونەتـــە دەرەوە. کـــەس نکوڵی لەوە نـــاکات فارابی بیریار بووە یاخود ئبن ســـینا یاخود پیاوە مەزنەکانی وەکو حافز. یاخود لە خۆرئاوا، هیگڵ هەوڵێکی بێ ئەندازەی دا بۆ پێکەوە ســـازگارکردنی

فەلسەفە و بیرکردنەوەی پرۆتستانتیزم. بینیشمان ئەمانە هەمووی بیریار بوون و پەیوەستی ئیمان Faith و ئایین religion بوون. بێگومان ئەگەر کەسێکیش نکوڵی لەوە بکات ئەمانە بیریاری ڕاستەقینە بوون، دواجار ئێمەش گومان لە بارەی بیرکردنەوەی ئەم کەسەوە پەیدا دەکەین.

ئەگەر کەسانێکیش هەبن بڵێن کاتێک ئێمە بیردەکەینەوە، بەرژەوەندییە ئایینییەکانمان کار پێناکەین. ئەمە شتێک نییە بکرێتە بابەتی ئارگیومێنت و ئەوە نەشتەرێکی کولە. یەکەمین شت ئەوەیە هیچ کەس نابێت کار بە بەرژەوەندییەکانی خۆی بکات لە ناوکۆی (سیاق) داوەریکردندا دەگێڕنەوە لە پێغەمبەری ئیسلامەوە کە سێ شت هەن دەبنە هۆی ڕزگاری مرۆڤ: یەکێکیان بەلاوەخستنی حەزو ئارەزوو و ڕق وقینەکانە لە کاتی داوەریکردن و بڕیاردان. هەر پەیوەست بوونێک بە ئایینەوە یاخود شتەکانی دیکەوە تۆی کوێرکرد لە کاتی داوەریکردندا دەبێت بخرێتە لاوە. ئەمە تەنها تایبەت نییە بە ئایینەوە. بەڵکو کاتێک خۆشەویستی بۆ هەندێک کەس یاخود هەندێک شت یاخود حەز و کینە دێتە مەیدانی کارپێکردن، داوەری کردن و بڕیاردانەکان زۆر ئاشکرا نا ڕۆشن و لێڵ دەردەکەون. لەگەڵ ئەوەشدا، کاتێک شتێک پەیوەندیدار نییە بە کایەکەوە، بێگومان نابێت بەرژەوەندی خوازی تیا بکرێت. کاتێک من داوەرییەکی فەلسەفی دەکەم، بێگومان نابێت مەعریفەی کیمیاکەم[٥] کارپێبکەم، بە هەمان شێوەش کاتێک کەسێک باس لە جووڵەی زەوی یاخود بوون و ماهیەت دەکات، نابێت پابەندبوونە دینییەکانی یاخود هەر پابەندبوونێکی دیکە بهێنێتە ناوەوەو کاریان پێبکات.

حەزدەکەم خاڵی سێهەمیش زیاد بکەم: بیرکردنەوە لە بنەڕەتدا بابەتێکی تاکی (فردی) نییە بەڵکو بابەتێکی کۆییە (دەستەجەمعی)، هەروەکو ئەوەی مەعریفە Knowledge بابەتێکی کۆیی و لەبەر ڕۆیشتووە. تۆ ناتوانیت ڕێگەی بیرکردنەوە یاخود قسەکردن لە کەسانێک بگریت لەبەرئەوەی ئایینین. کەسێکی دینی وەکو کەسێکی نادینییە: ئەوە دەڵێن کە دەبێت لە چوارچێوەی جڤاتی بیریاراندا بیڵێن و جڤاتیش community وەڵامی دەداتەوەو هەڵیدەسەنگێنێت. بەرهەمی ئەم پرۆسە کۆییە پێیدەڵێن مەعریفە.

فکرێک لە قوژبنێکدا خۆی مەڵاسداوە پێیناوترێت بیرکردنەوەو مەعریفە. مەعریفەناسی مۆدێرن پێمان دەڵێت مەعریفە بابەتێکی کۆیی و لەبەرڕۆیشتووە. ئەمەیە مەبەستی هەڵسەنگاندن یاخود ڕەخنەکردن. ئەوەی پێویستە بیڵێیت، تۆ دەیڵێیت و ئەوانی دیکەش هەڵیدەسەنگێنن. ئەم بوونەی ئەوانی دیکە Others مەرجی بەرهەم هێنانی مەعریفەیە. لێرەوە، پرسی ئەوەی ئاخۆ تۆ دینییت یاخود نا دینییت، سەر بەم مەزهەب یا ئەو مەزهەبی لە بنەڕەتدا نا پێویست و ناپەیوەندیدارە. تۆ دەبێت سەیری دوا دەرەنجامی بیروبۆچوونێک بکەیت و لە سیاقێکی کۆییدا بیروبۆچوونەکە دووچاری هەڵسەنگاندن evaluation و دژە — بۆچوونی بیریارەکانی دیکە دەبێت.

ڕۆشنبیرە دینییەکان شان بە شانی ئیمانی دینی و عەقیدە و عەقڵکارییان بیروبۆچوونەکانیان بۆ کۆمەڵەی بیریاران دەخەنە ڕوو. پێشوازیش لە ڕەخنەگرتن دەکەن. دەرەنجامی هەموو ئەمەش دەبێتە مەعریفە. ئێمە بە هیچ شێوەیەک ناتوانین کەسێک کە دینییە ڕێگەی بیرکردنەوەو قسەکردنی لێبگرین و کەناری بخەین ئەم شێوازی کەنارخستنە کە هەندێک کەسی سێکولار هەڵیانبژاردووە تا

ســـەر ئێسقان شێوازێکی نادیموکراتی و نائەکادیمی و دژە ئەکادیمییە و زۆریش زیانبەخشە. بەدەر لەوەی سوودێکی نییە لە دۆخی ئێستاماندا، زۆر زیانبەخش دەبێت بە فەرهەنگ و مەعریفەمان.

چ سەختییەکە ڕۆشنبیرە دینییەکان ڕووبەڕوی بونەتەوە لە پێناو هێنانە کایەی دۆخێک هەموو کەس بتوانێت قسەی خۆی تیا بکات و ئێستا، کاتێک ئەوانی دیکە دەستیان بە قسەکردن کردووە، یەکەم شت دەیکەن بانگەسە کردنە بۆ پەراوێزخستنی ڕۆشنبیرە دینییەکان.

*بۆ دوایین پرســـیارم، حەزدەکەم لە کایەی فکر دوور بکەومەوەو دەربارەی کاروبارە سیاســـییە گرنگەکان هەندێک شتت لێبپرسم. لە دوایین ڕۆژەکانی پێش هەڵبژاردنە سەرۆکایەتییەکە، (ساڵی ٢٠٠٥)، بە پێچەوانەی چاوەڕوانییەکانی هەندێک پارتی سیاســـیی چاکساز (ریفۆرمخواز)، پێتوابوو حوجەتوئیسلام «کەڕڕوبی» کاندیدێکی گونجاوتر و باشتری سەرۆکایەتییە. ئایا ئەم هەڵبژاردنە نیشانە و ئاماژەی ناسین و شارەزای واقیعگەرایانەی تۆ بوو بە هەڕەمیەتی دەسەڵات لە ئێران تیایدا کەسانی وەکو ئاغای کەڕڕوبی دەتوانن ڕۆڵێکی کاریگەرتر لەوانی دیکە بگێڕن؟

–گەر بمەوێ بە ئاشکرا قسان بکەم، دەڵێم هێشتا وا دەزانم ئاغای کەڕڕوبی سەرۆکی ئێران بێت چونکـــە دەنگەکان بۆ ئەو بـــوون. لەبەرئەوەبوو ناوی ئاغای کەڕڕوبی هێنا بەهۆی ئەو مەعریفەیەی لەســـەر کۆمەڵگای ئێرانی هەمە و خۆشحاڵیشـــم تێگەیشـــتنەکەم هەڵە نەبوو: چونکە ژمارەی ئەو دەنگانەی ڕوویان لە کەڕڕوبی کرد شایەتی ئەمەن.

پێشـــتر ڕوونم کردۆتەوە بۆچی ئاغای کەڕڕوبیم پێ شیاوترە بۆ سەرۆکایەتی لە دۆخی ئێستادا، بەبێ پرســـیار کردن لە شـــیاوێتی کەســـانی دیکە. هەروەکو خۆت دەزانیت، هەمیشە شیاوێتی لە چوارچێوەی ســـەرجەمی هەلومەرجەکاندا پێناسە دەکرێت و جێی خۆی دەگرێت. هاوڕێیەکی نزیکی ئاغای موعینم. ڕێزی بیرکردنەوەی دەگرم و ئەگەریش قســـە لەســـەر هەوڵەکانمان بێت، من و ئاغای موعین هەڵویســـتی نزیکمان هەیە. بەڵام بەرمەبنای ئـــەوەی لە جوڵانەوەی کەڕڕوبیدا بینیوومە، بە تایبەت کاتێک ووتەبێژی مەجلیس بوو، وە پەیوەندییە ڕوحییەکانی و هەوڵە شاراوە ڕێکەوتییەکانی وەکـــو پیاو دەوڵەتێکی بە تەمەن، کەشـــێکی تاڕادەیەک ئازادی بۆ بیریـــاران و لێکۆڵەران و زانایان هێنایە کایەوە، ســـەرجەمی ئەم شـــتانە پێیان گووتم ئاغای کەڕڕوبی شـــیاوترە بۆ ســـەرۆکایەتی لەوانی دیکە لەم دۆخەی ئێســـتاماندا، شـــیاوترە بەو مانایەی لە ماوەی ســـەرۆکایەتی ئەودا، هەلی ئەوەمان دەبێت هەندێک لە تیۆریاکانمان بەبێ هەبوونی بەرپرسیاریەتی بەرز (پۆستی گەورە) تاقی بکەینەوە یاخود جێبەجێ بکەین.

پاشـــانیش، خۆشـــحاڵ بووم بینیم ئەوەندە هەڵە نەبووم و کۆمەڵگەکەمان بەو ئاڕاســـتەدا ڕۆی بەرمەبنـــای دەلیلەکانیـــان و بەبێ هیچ وورووژاندن و هاندانێک لە منەوە (لە ئەنجامی بڵاوبوونەوەی دوایین بۆچوونەکانمەوە).

لە ئێســـتادا ســـەرۆکێکی دیکەمان (ئەحمەدی نەژاد) هەیە و لە چوارچێوەی یاســـادا مامەڵەی لـــە تەکدا دەکەین. ئامۆژگاریشـــمان بۆی ئەوەیە دەبێت زیاتر حەکیمانە قســـە بـــکات. نابێت بە بۆچوونەکانی کێشەی نوێ بۆ کێشەکانی میللەتەکەمان زیاد بکات. ئەگەر لە جێگەی ئەو بوومایە، لە بری قســـەکردن لە بارەی ناردنی جوولەکەکان بۆ ئالاسکا (لە ولایەتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا)،

دەعوەتی ئێرانم دەکردن و دەمگووت ئەوانەی بە سیاسەتی ئیسرائیل ناڕازین، دەتوانن ببنە میوانی ئێرانییەکان. هەروەکو پاشاسایروســە . ئەگەر تەنها لە ئاستی قسەدابێت، خۆشحاڵترە . ئەگەریش ڕاستی دەربڕێ، ڕاستییەکی جوانترە .

ڕێزی هەموو کەسێک دەگرم کە خزمەتی نەتەوەو نیشتیمانمان دەکات و گوێ بۆ ڕەخنە دەگرێ و ئومێدم وایە خودای گەورە یارمەتییان بدات لەو ئەرکە قورسەدا گرتوویانەتەخۆ.

پەراوێزەكان:

١-ئەمە دەقی چاوپێکەوتنێکی تەلەفزیۆنی «هومایە» لەگەڵ د. عبدالکریم ســـروش لە بەرواری ٢٠٠٦/٣/٩ لەبارەی بڵاوبونەوەی کاریکاتێرەکانی دانیمارک لەسەر کەسایەتی پێغەمبەری ئیسلام. ئەم چاوپێکەوتنە لەلایەن داریوش سەجادییەوە سازکراوە .

٢-ناونیشـــانی نووســـینێکی د. سروشـــە لەبـــارەی ئیدانەکردنـــی کاریکاتێرەکانـــی نیۆرکەوە نووســـی و بڵاویکردەوە .

٣-«هەوییەت» Identity: بەرنامەیەکی تەلەفزیۆنی بوو، لە چەند ئەڵقەیەکی یەک لە دوای یەکدا لە ساڵی ١٩٩٦ پەخشکرا، کە ناوی هەندێک ڕۆشنبیر و نووسەری ناسراوی بە ناشیرینی زڕاند و وەکو «ئێرانییە خۆرئاوا پەرستەکان و ستوون نووسە پێنجەمینییەکانی خۆرئاوا» نیشانیان دا کە شووناسی کلتوری خۆیان دۆڕاندووەو خیانەتیان کردووە .

٤-ولایەتی موتڵەقی فەقیە: تێزەکەی ئایەتوڵا خومەینییە کە دەستووری ئێران لەسەری دامەزراوە .

٥-د. ســـروش خاوەنی بڕوانامەیە لە زانستی دەرمانسازیدا بۆیە باســـی کیمیا دەکات چونکە شارەزاییەکی باشی لە مادە کیمیاییەکاندا هەیە .

سەرچاوە:

www.drsoroush.com